

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

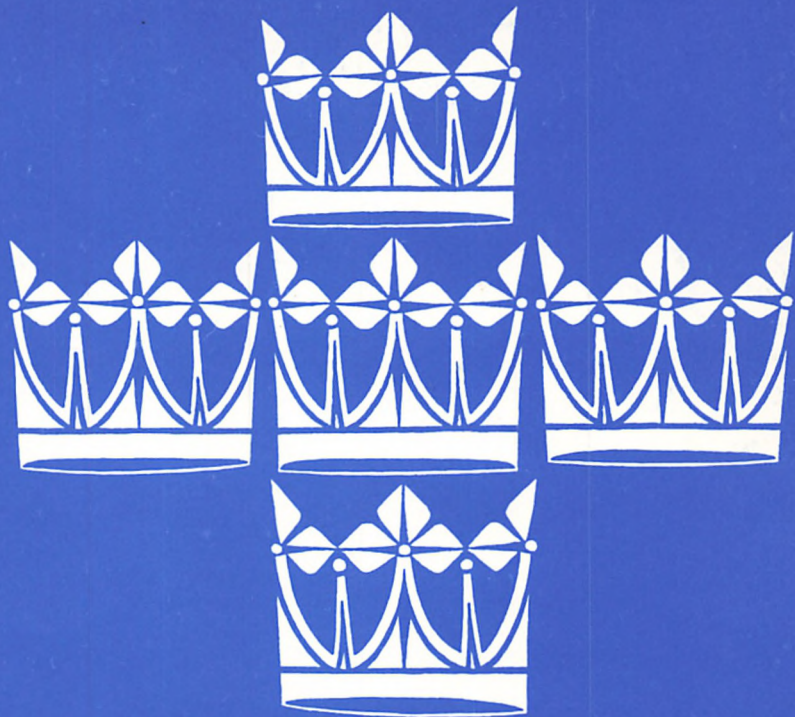
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Nye kommunevåbener i Norden	9
<i>Allan Tønnesen:</i> Bomærker og runer	23
<i>Hans Cappelen:</i> Litt heraldikk hos Snorre	34
Hans Krag 1904-1984	38
<i>Ingrid Padel:</i> Stockholms Sankt Erik är Sankt Olof!	39
Heraldica varia	43
Heraldisk litteratur siden sidst	47

Nye kommunevåbener i Norden

Danmark

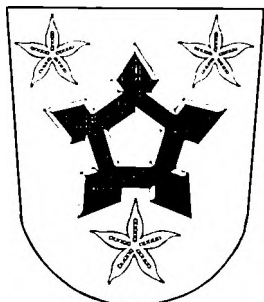
Siden marts 1983, Heraldisk Tidsskrift nr. 47, side 297, har fem danske kommuner taget sig våben, og en købstad, som i forvejen havde våben, har taget sig et helt nyt.

Hals Kommune, Nordjyllands Amt. I hvidt felt en grøn femoddede skanseplan mellem tre røde søstjerner. - Skanseplanen i midten står for den gamle, nu fredede Hals Skanse, som med sine kanonbatterier skulle dække indsejlingen til Limfjorden. Søstjerneerne giver et billede af kommunens beliggenhed ved havet og dens lange strande til Kattegat og Limfjorden. Taget i brug 1983.

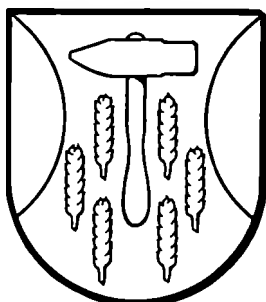
Fladså Kommune, Storstrøms Amt. I grønt felt mellem to hvide flanker en hvid hammer mellem seks gule hvedeaks. - Hvedeaksene i det grønne står for kommunens landbrug. Ved deres antal repræsenterer de de seks sogne som i 1970 blev slået sammen til Fladså Kommune. De to hvide felter der flankerer det grønne, anskueliggør de to havarme, som kommunen ligger imellem, Præstø Fjord og Dybsø Fjord. Hammeren er taget fra seglet for Hammer Herred, kendt i hvert fald fra 1584 og måske helt fra 1524. Den symboliserer desuden kommunens håndværk og industri, og er tillige (ligesom sikkert i det gamle herredssegel) en »talende« illustration af Hammer Bakker og andre stenede bakkepartier i kommunen. Tegningen vistnok udført af Claus Achton Friis. Taget i brug 1982.

Års Kommune, Nordjyllands Amt. I rødt felt forpartiet af en springende gul tyr. - Års Kommune ligger i Himmerland, hvor oldtidens himmerlændinge, kimbrerne, efter alt at dømme har tilbudt tyren, bl.a. som frugtbarhedsgud. Det berømte Gundestrup-kar, fra jernalderen, som i 1891 blev fundet i hvad der i dag er Års Kommune, har i bunden et forgyldt tyrebillede som dominerende figur. Senere har eksport af okser spillet en stor økonomisk rolle for egnen. I Års Herreds segl, kendt fra 1610, sidder forkroppen af en okse. Da Ålborg Amtskommune i 1960 fik våben, tog man »Kimbrertyren«, udformet som A. J. Bundgaard's statue af dette navn (efter Johannes V. Jensens digt), der står på Vesterbro i Ålborg, som våbenmærke, gul i rødt. Ålborg Amtskommune gik i 1970 op i Nordjyllands Amtskommune, men tyrebilledet, forkroppen som i Års Herreds segl og i farver som i Ålborg Amtskommunes våben, føres nu videre af Års Kommune. Udarbejdet under medvirken af Statens Heraldiske Konsulent Paul Warming. Tegnet af Claus Achton Friis. Taget i brug 1983.

Rønnede Kommune, Storstrøms Amt. I blåt felt en hvid kæde bestående af fem led, placeret som en sinister skrånede kæde. - De fem led i kæden står for de fem sogne, som ved kommunereformen i 1970 blev slået sammen til den nuværende Rønnede Kommune. Kæden selv symboliserer først og fremmest sammenhold, og derudfra igen: gensidig hjælp, fællesskab og

Hals Kommune

Fladså Kommune

Års Kommune

solidaritet. Desuden står den, opfattet som ankerkæde, for tryghed og »forankring«. Kædens placering i skjoldet skal lede tanken hen på kommunens rent geografiske form og orientering. Farverne er valgt, fordi det var dem kommunalbestyrelsen syntes bedst om. Måske har det også spillet ind, at *blåt* kan symbolisere ærlighed, troskab, loyalitet, og at *hvidt* kan stå for redelighed, glæde og godhed. Idé og udformning af arkitekt Carl-Johan Nienstædt, daværende medlem af kommunalbestyrelsen, under medvirken af Sven Tito Achen. Taget i brug 1984.

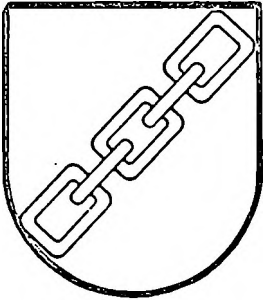
Løgstør Kommune, Nordjyllands Amt. I blå felt over tre bølger en skematisk grundplan af vikingetidsborgen Aggersborg med gennembrudt ringvold og tolv bygninger indenfor, det hele hvidt. - Løgstør købstad fik våben omkr. år 1900, dets hovedmotiv var byens kirke, og rent heraldisk hørte det til de mindst vellykkede danske købstadsvåbener. Ved kommunalreformen 1970 blev kommunen stærkt udvidet, og kommunalbestyrelsen mente i den anledning, at det ville være rigtigst at lade tegne et nyt våben for den nye storkommune. Det nye våben bygger på en konkurrence om det bedste forslag, idet dog det vindende udkast senere er blevet omarbejdet. Våbenets hovedfigur viser en forenklet grundplan af vikinge-

borgen Aggersborg, som ligger i nærheden af byen, og bølgerne nedenunder symboliserer Limfjorden. Tegnet af kommuneingeniør Karl Würtzen. Taget i brug 1984.

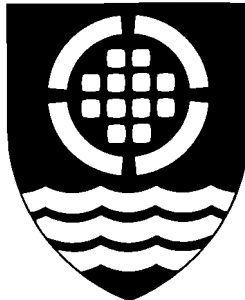
Vissenbjerg Kommune, Fyns Amt. Skjoldet gironneret i ti felter af blå og hvidt, i et rødt midterskjold en stående hvid hane. - De ti blå og hvide felter der mødes i midten af skjoldet, repræsenterer Vissenbjerg Kommunes, og Vissenbjerg Sogns, ti ejerlav eller bylav, der ligesom stråler ud fra kirkejorden i midten af kommunen. Kommunens terræn er meget kuperet, dannet i istiden bl.a. ved allejringer fra talrige smeltevandssøer, hvilket der hentydes til med farverne blå og hvid, der står for vand og is. Kirkejorden midt i kommunen er anskueliggjort ved våbenets midterskjold. Hanen står for den katolske helgen Sankt Vitus, som en helligkilde i kommunen har navn efter. Sankt Vitus' kendemærke som helgen, hans attribut, er en hane. Udformet af Statens Heraldiske Konsulent Paul Warming. Taget i brug 1983.

Af Danmarks 277 kommuner er der nu 30 som ikke har våben. Hertil én amtskommune, Nordjyllands.

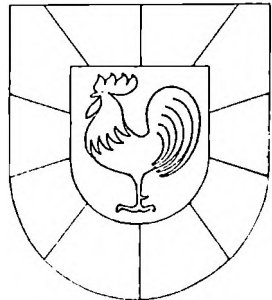
Sven Tito Achen

Rønnede Kommune

Løgstør Kommune

Vissenbjerg Kommune

Norge

Det presenteres her 29 nye norske kommunevåpen. I tillegg kommer nytt byflagg for Holmestrand, som har våpen fra før. Tromsø har også våpen fra før. Men ved kommunesammenslutning i 1964, ble Tromsø slått sammen med bl.a. en annen våpensførende kommune. Ved kongelig resolusjon er det bestemt at den nye store kommune skal bruke Tromsø bys våpen.

De fleste våpnene som presenteres er nyskapninger. En kommune, Jølster ønsket å bruke et middelaldervåpen. Men det endelige resultat ble anderledes. En fylkeskommune, Sogn og Fjordane var også inne på tanken å bruke et middelaldervåpen, men valgte et annet motiv. Stjørdal kommune og Sør-Trøndelag fylkeskommune har hentet motiv fra middelaldersegl, mens Finnøy kommune fører et våpen som har tilhørt en norsk middelalderslekt.

Interessen for kommunal heraldikk er stor og mange kommuner ønsker å få våpen. En lokalavis skrev om det kommunale våpenkappløp. Det kan være behov for å markere seg i informasjonsmassen, f.eks. på annonsesidene i avisene. Videre kan det være ønske om et identitetsmerke av mer varig karakter. Mange som arbeider med nye kommunevåpen synes nok at de regler som følges er strenge. Men et

våpen vil alltid bli vurdert av heraldikere, og bør derfor holde heraldiske mål.

I min forrige artikkel om nye kommunevåpen, glemte jeg å nevne at Kvinnherads våpen og flagg var fastsatt ved kongelig resolusjon. Det skjedde 18. juni 1982. Fastsettelse ved kongelig resolusjon er nødvendig for at kommunen skal få lov til å bruke eget kommuneflagg på sine bygninger.

Det bør nevnes at Oppdal kommunes våpen og flagg (se HT 5:47, s. 305) har fått ny blasonering, som ikke er til å misforstå, fastsatt ved kongelig resolusjon 13. mai 1983. Våpen: «I blått tre motstående sølv spisser i form av et gaffelkors». Kommuneflagg: «I blått tre motstående hvite spisser i form av et gaffelkors». Det er en viktig oppgave å arbeide med den heraldiske terminologi og komme frem til enkle og presise formuleringer. Her i Norden bør vi også arbeide for å få så lik terminologi som mulig.

Eide kommune i Møre og Romsdal fylke. «I blått tre svømmende sølv svaner, to over en». Kommuneflagg: «I blått tre svømmende hvite svaner, to over en». Vedtatt av Eide kommunestyre 13. mai 1982 og fastsatt ved kongelig resolusjon 9. juli 1982. Våpnet er tegnet av Jarle Skusest, Vestnes.

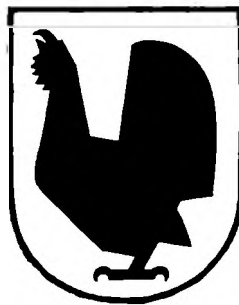
Spørsmålet om eget kommunevåpen for Eide hadde sporadisk vært drøftet i formannskapet i de senere år. I 1980 had-

Eide kommune

Holmestrand kommune

Malvik kommune

de formannskapet møte med Jarle Skuseth som hadde tegnet våpen for Vestnes i Møre og Romsdal (se HT 5:45 (1982) s. 212). Rektor Skuseth orienterte om arbeidet og de heraldiske krav som Riksarkivet stiller for utformingen av kommunevåpen. Konklusjonen på møtet ble at Skuseth påtok seg å utforme forslag til kommunevåpen for Eide. De ble til slutt stående ved tre motiver: 1. Sangsvane/sangsvaner 2. Fjellformasjon (Tussan) 3. Steinindustri.

De tre forslagene ble tegnet i samsvar med de heraldiske krav og sendt ut til kommunenes husstander for vurdering og valg. Et stort flertall gikk inn for svanemotivet. Flere kommuner har ønsket å benytte svanemotivet i sitt kommunevåpen. Den eneste norske kommune som allerede har et svanemotiv, er Gjøvik ved Mjøsa, som fører i blått en svømmende sølv svane. For Eide ble det derfor foreslått tre svaner.

Holmestrand kommune i Vestfold fylke. Byflagg: «På rød bunn en hvit flakt ørn som i høyre klo holder et gult anker og i venstre en gul æskulapstav. I blått hjerteskjold en hvit fregatt». Fastsatt ved kongelig resolusjon 23. juli 1982. Tegnet av Torben Hjerpsted, Holmestrand.

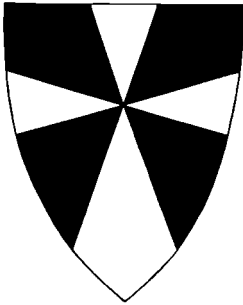
Flagget svarer til byvåpnet som Holmestrand har fra 1898, og som ble stadfestet av Kongen. Hallvard Trætberg i

«Norske by- og adelsvåpen 1933» betegner skipet i hjerteskjoldet som en galei. Ørnen svarer til 2. felt i det Tordenskioldske familievåpen, som viser i rødt en sølv ørn. Fregatten i hjerteskjoldet er Peter Wessel Tordenskiolds fartøy «Hvide Ørn», som han erobret fra svenskene. Æskulapstaven betyr stedets sunnhetsbad og ankeret må vel stå for sjøfart. Men våpnet er ikke til minne om sjøhelten, men til minne om sønnesønn av Peter Wessel Tordenskiolds eldre bror Christopher Wessel. Denne sønnesønnen het Johan Henrik Tordenskiold. Hans far major Johan Christopher Wessel Tordenskiold var også blitt adlet Tordenskiold, og med det Tordenskioldske våpen. Johan Henrik seilte på Ostindia og skapte seg en formue der. En del av hans formue gikk til opprettelse av «Den Tordenskioldske Borgerskole» i Holmestrand.

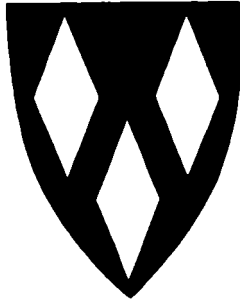
Litt overraskende er det at Riksarkivet har gått med på å godkjenne et byflagg med så komplisert motiv, når man tenker på hvilken vekt det ellers legges på for å få kommunevåpen så enkle som mulig.

Malvik kommune i Sør-Trøndelag fylke. «I gull en svart tiur». Kommuncflagg: «I gull en svart tiur». Fastsatt ved kongelig resolusjon 23. juli 1982. Våpnet er tegnet av Stein Davidsen, Sandvika.

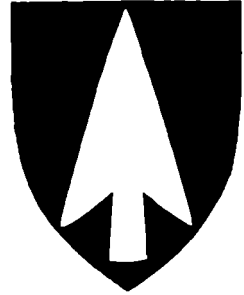
Etter en lokal forslagskonkurranse, ble tiuren sammen med 2 andre motiver

Utsira kommune

Ås kommune

Odda kommune

(Sagblad og Kornaks) sendt inn til Riksarkivet. Da det var vanskelig å finne noe motiv som var spesielt for Malvik, ble det enighet om å velge tiuren. Dette var også det motiv som Riksarkivet anbefalte at det ble arbeidet videre med, da de andre forslagene måtte omarbeides ganske vesentlig for ikke å bli tatt for et varemerke innen handelsvirksomheten. Tinkturene gull og svart ble valgt fordi både kulturstyre, formannskap og kommunestyre syntes at de var de vakreste.

Utsira kommune i Rogaland fylke. «I blått et kors dannet ved fire motstøtende sølv spisser». Kommuneflagg: «I blått et kors dannet ved fire motstøtende hvite spisser». Fastsatt ved kongelig resolusjon 23. juli 1982. Våpnet er tegnet av John Digernes, Haugesund.

Grunnen til motivet er at Utsira fyr er et kjennemerke for Utsira kommune. Utgangspunktet for kommunevåpnet er selve lyskilden fra fyrtårnet.

Ås kommune i Oslo og Akershus fylke. «I rødt tre sølv spissruter, to over en». Kommuneflagg: «I rødt tre hvite spissruter, to over en». Vedtatt av Ås kommunestyre 25. mars 1982 og fastsatt ved kongelig resolusjon 23. juli samme år. Truls Nygaard, Borgarsyssel museum ferdigtegnet utkastet, som bygget på idé fra Ås historielag og Kulturutvalget.

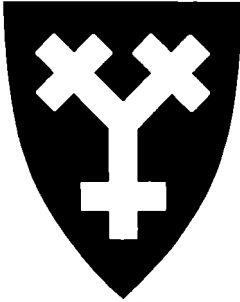
Våpnet bygger på arkeologiske funn

fra steinalderen, d.v.s. ca. 7000 år tilbake. Folk levde som veidmenn, og levegrunnlaget var jakt og fiske. Funnene ble gjort på gården Nøstvet i Ås i 1879 og noe senere. Det er de første funn fra denne tidsepoke. Senere funn både i Sverige og Norge har fått navn fra gården Nøstvet og kalles Nøstvet-funn. Spissruten er det heraldiske symbol for denne «Nøstved-øksen» og antallet symboliserer kommunens tre kirkesogn. Sølv et i våpnet skal illudere selve flinten i øksen.

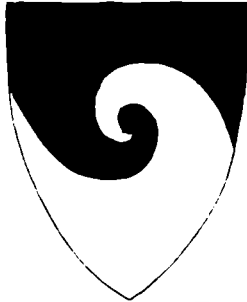
Odda kommune i Hordaland fylke. «På blå grunn ein opprett sølv pilodd». Kommuneflagg: «På blå grunn ein opprett kvit pilodd». Vedtatt av Odda kommunestyre 13. mai 1981 og fastsatt ved kongelig resolusjon 8. oktober 1982. Våpnet er tegnet av Hallvard Trætberg.

Arbeidet med kommunevåpen for Odda kommune var en lang og vanskelig prosess. Allerede i 1958 ble det utlyst en konkurranse om kommunemerke. Men ingen av de innkomne forslag ble godkjent av Riksarkivet. Hallvard Trætberg foreslo allerede da i blått en sølv pilodd, men det ble ikke godkjent av kommunen.

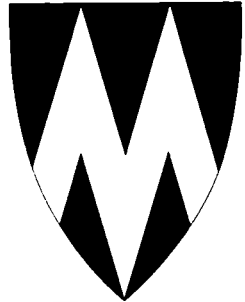
I 1978 var det igjen en konkurranse. 4 av forslagene ble honorert av kulturstyret, men Riksarkivet sa igjen at ingen av forslagene var akseptable. De pekte også på Trætbergs tidligere forslag.

Midtre Gauldal kommune

Andøy kommune

Moland kommune

Magnus Hardeland, som har tegnet flere kommunevåpen, ble så kontaktet. Han la frem noen forslag, samt orienterte om heraldikkens krav. Et av hans forslag var gråverk, men han pekte også på Trøttebergs gode forslag. Det hele endte med at Trøttebergs forslag ble valgt. Pilodden hensepeiler på navnet Odda.

Midtre Gauldal kommune i Sør-Trøndelag fylke. «I grønt tre sølv kors samlet i form av et gaffelkors». Kommunesflagg: «I grønt tre hvite kors samlet i form av et gaffelkors». Vedtatt av Midtre Gauldal kommunestyre 8. juli 1982, og fastsatt ved kongelig resolusjon 17. desember 1982. Våpnet er tegnet av Halvor Aune, Støren.

Som sin nabokommune i sør, Rennebu, har også Midtre Gauldal fått sitt gaffelkors. Men dette korset hvor armene danner kors, kan ikke forveksles med Rennebus omvendte kors. Som i Rennebu, har også Midtre Gauldal sin Y-formete kirke, nemlig Budal kirke fra 1754. Det har fristet kommunen til å velge gaffelkors. I Støren, som er sentrum for kommunen, møtes tre veier. To elver møtes i Støren, så kommunen har god grunn for å velge gaffelkors.

Andøy kommune i Nordland fylke. «Delt av blått og sølv ved virvelsnitt mot venstre». Kommunesflagg: «Delt av blått og hvitt ved virvelsnitt mot venstre». Ved-

tatt av Andøy kommunestyre 21. oktober 1982 og fastsatt ved kongelig resolusjon 7. januar 1983. Våpnet er tegnet av en lokal kunstner Henry Oddlo Erichsen.

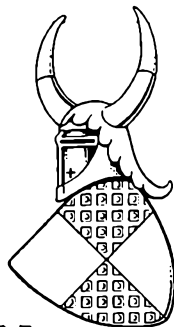
Allerede i 1976 utlyste Andøy kommune konkurranse om beste forslag til kommunevåpen. Ca. 20 forslag kom inn og Erichsens Havbølge ble bedømt som det beste.

Etter at flere endringer var gjort for at våpnet skulle bli heraldisk riktig, blev Havbølgen godkjent av Riksarkivet. Våpnet kan ligne på det Dønna kommune har (HT 5:47 1983 s. 301), men virvelen dreier den andre veien. Dønna har også gull og blått i motsetning til Andøyas blått og sølv.

Moland kommune i Aust-Agder fylke. «I blått en sølv dobbeltsparre». Kommunesflagg: «I blått en hvit dobbeltsparre». Vedtatt av Moland kommunestyre 21. september 1982 og fastsatt ved kongelig resolusjon 7. januar 1983. Våpnet er tegnet av Oddvar André Enggrav, Eydehavn i Moland kommune. Han vant en konkurranse som kulturstyret i kommunen lyste ut.

Den blå farven er havet, Moland har lang kyststripe mellom Arendal og Tvedestrand. Dobbeltsparren har tre spisser. Moland er en storkommune av de tre opprinnelige kommunene Stokken, Flosta og Austre Moland. Dessuten kan

Åke Thott ÄTTEN THOTT UNDER MEDELTIDEN

En väldokumenterad presentation av denna skånsk/svenska ätts medeltida medlemmar. Varje generation skildras mot bakgrund av den då rådande historisk-politiska situationen. Flera av de redovisade personerna har spelat en roll i nordisk historia som t.ex. de ryktbara Axelsönerna. Boken är tillkommen i anledning av ättens 700-årsjubileum 1983. Så långt den begränsade upplagan räcker erbjudes boken genealoger och heraldiskt intresserade.

Format 165x240 mm.
Häftad med glättad halvstyv pärm.
208 sidor med ett 50-tal bilder varav två i färg.

Sänd kupongen till

BLOMS BOKTRYCKERI
Bytareg.6
222 21 LUND

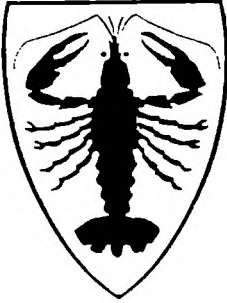
som sköter distributionen

Härmed beställes ex. av
Åke Thott: ÄTTEN THOTT UNDER MEDELTIDEN
till ett pris av 160:- inkl. emballage-
och portokostnader.

Namn:

Adress:

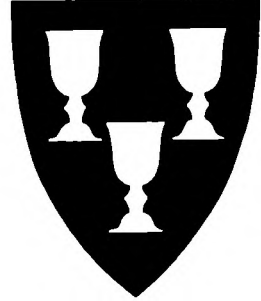
.....

Aurskog-Høland kommune

Øyer kommune

Jevnaker kommune

det vel også sies at det heraldiske symbolet dobbeltsparre også kan oppfattes som En M - for Moland.

Aurskog-Høland kommune i Oslo og Akershus fylke. «I gull en opprett svart kreps». Kommuneflagg: «I gull en opprett svart kreps». Vedtatt av Aurskog-Høland kommunestyre 25. november 1982 og fastsatt ved kongelig resolusjon 4. februar 1983. Våpnet er tegnet av Truls Nygaard.

Våpnet bygger på et tidligere merke som kommunen bl.a. har brukt i sine annonser. I det merket var inntegnet kreps, skog, sjø og holme, som er karakteristiske trekk ved naturen i kommunen. Fordi krepsen har hatt en stor utbredelse i kommunens innsjøer og vassdrag, ble den valgt som motiv i kommunevåpnet. Gull ble valgt fordi det etter kommunens mening passer best til en sort kreps.

Kreps er ikke tidligere brukt i norsk kommunal heraldikk. En uradelslekt von Diten, innvandret til Norge fra Mecklenburg, førte i sølv en rød kreps. Men slekten finnes ikke lenger i Norge.

Øyer kommune i Oppland fylke. «I grønt ei sølv helder». Kommuneflagg: «I grønt ei hvit helder». Vedtatt av Øyer kommunestyre 29. november 1982 og fastsatt ved kongelig resolusjon 29. april 1983. Våpnet er tegnet av Ola T. Rybakken, Oslo, som opprinnelig er fra Øyer.

Motivvalg, utforming og tinkturer er resultatet av et utvalgsarbeide i kommunen. Utvalget ville ha et motiv som var klart og rent i formen, ikke egnet til å forveksle. Det burde bygge på noe som er eller har vært typisk for Øyer. Helderer, som i Øyer heter hærder - med tykk r, mente de tilfredstilte disse kravene. Den er et redskap av ener (*Juniperus communis*) brukt til å feste og stramme et rep rundt et lass. Den brukes både til kjøring og bæring.

Grønn farve i skjoldet henspiller på sterke tradisjoner i primærnæringene jord og skog.

Jevnaker kommune i Oppland fylke. «I rødt tre sølv pokaler, to over en». Kommuneflagg: «I rødt tre hvite pokaler, to over en». Vedtatt av Jevnaker kommunestyre 9. februar og 4. mai 1982 og fastsatt ved kongelig resolusjon 24. juni 1983. Våpnet er tegnet av designer Kari Ruud Flem, som til daglig arbeider ved Hadeland Glassverk.

Hun har selv begrunnet forslaget med følgende: «Glassverkene i bygda har gjennom tidene hatt stor betydning for kunst og kultur. Pokalen er et gammelt heraldisk motiv som symboliserer overskudd og glede. Den røde fargen passer til, den gir uttrykk for varme og fest».

I den forbindelse kan det nevnes at bl.a. flere britiske slekter *Butler* fører

Klæbu kommune

Jølster kommune

Tromsø kommune

«three cups covered» som en hentydning til navnet. Den arkaiske betydning av butler er munnskjenk.

Våpnet ble til ved en utlyst konkurranse åpen for alle. Det skulle passe bra for Jevnaker med sine tradisjoner innen glassindustrien.

Klæbu kommune i Sør-Trøndelag fylke. «I sølv v buede blå flanker». Kommuneslagg: «I hvitt to buede blå flanker». Vedtatt av Klæbu kommunestyre 24. februar 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 8. juli 1983.

Våpnet er tegnet av Einar H. Skjervold, Trondheim. Motivet er en stilisering av Trongfossen, et stykke nedenfor Nidelvens utløp fra Selbusjøen. Elveløpet innsnevres der og det danner seg en foss, før elveløpet igjen utvider seg. Elven har vært viktig for næringsgrunnlaget for Klæbu. Her er skogsdrift. Tidligere forekom fløting av tømmer. Laks fiskes ennå i Nidelven. Nidelven skaffer i dag elektrisk kraft, og flere av kraftverkene ligger i Klæbu kommune.

Jølster kommune i Sogn og Fjordane fylke. «På raud grunn ein gull liljekross». Kommuneslagg: «På raud grunn ein gul liljekross». Vedtatt av Jølster kommunestyre 7. juni 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 22. juli 1983. Våpnet er foreslått av Magnus Hardeland og Elsa Norun Håheim Nydal ble av kommunen

engasjert til å foreta de endringer som var nødvendige for å få motivet godkjent som kommunevåpen.

Hardeland kom i 1949 i avisen Gula Tidend med forslag til herredsmerker for kommunene i Hordaland og Sogn og Fjordane. De fleste motivene måtte forandres i samsvar med de heraldiske regler. Det gjaldt også Jølster kommune.

Jølster kommune gikk i 1971 inn for å engasjere Hardeland til å arbeide med kommunevåpen for Jølster med grunnlag i Audun Huggleiksons våpen. Audun, godseier i Jølster, var en av kongens stallarer, ble i 1277 lendmann eller baron og forlenet med Tunsbergs syssel. Han endte imidlertid 1302 sitt liv i galgen ved Nordnes i Bergen. Men historikerne vet ingen ting eksakt om grunnen til at han ble henrettet.

Hva som er av interesse for HT's lesere, er hans segl. H. J. Huitfeldt-Kaas. Norske sigiller fra middelalderen. Oslo 1899-1950, gir side 95 denne beskrivelse av Audun Huggleiksons segl, datert 22.10.1295: «Baronsegl, 42 Mm.; Ridderfiguren bærer et trekantet Skjold, hvori en fembladet Rose og derom langs Tvestribebord med skifievis udad og indad vendte Liljer tversover (en skotsk double tressure florycounterflory); paa Hestens Skaberak, med tilsvarende Tvestribebord, en fembladet Rose over Bo-

gen og (utydelig) over Lænden; i Skuldskjoldet en Stribebord og (antydnet) en Rose. Omskrift: S'AVDOENI HVGLA-CI: DOI: DE: HEGRENES.

Et sekret, som har vært kontrasegl på det ovennevnte segl, viser i trekantskjold også fembladet rose omgitt av double tressure flory-counterflory, og med omskrift: SECRETVM: ODOENI.

Etter tradisjonen ble Auduns våpen, ved hans henrettelse, knust av boddelen. I følge brev fra Hardeland til Jølster kommune, kunne derfor ikke dette motivet bli godkjent av de sentrale myndigheter som kommunevåpen.

Det ble derfor arbeidet videre med våpnet og resultatet ble til slutt et liljekors.

Tromsø kommune i Troms fylke. «I blått en gående sølv rein». Kommuneflagg: «I blått en gående hvit rein». Vedtatt av Tromsø kommunestyre 26. april 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 22. juli 1983.

Dette er ikke noe nytt våpen, men har vært brukt i Tromsø siden forrige århundre. I en artikkel i Norsk folkekalender 1855 gjennomgikk A. T. Kaltenborn historiske merker og sluttet med å foreslå våpen for endel norske byer som ikke hadde sådanne. For Tromsø by foreslo han «En staaende sølverne Reen i hørødt Feldt». Han gav ingen begrunnelse for dette forslaget. I tegningen som fulgte er imidlertid renen ikke stående, men gående. Ved en utstilling i Tromsø i 1870 ble renen brukt som byvåpen, men da i blått felt. Rødt og blått felt har vekslet, men i vårt århundre har det vært blått. Tromsø bystyre fattet vedtak 6. april 1938 om at byens merke skulle være en sølvren i blått og det ble godkjent av Innenriksdepartementet 24. september 1941. Arbeidet med tegninger av våpnet ble utført av Hallvard Trætteberg.

Når saken nu har kommet opp igjen, er det p.g.a. kommunesammenslutning

gen i 1964 av Tromsø, Tromsøysund og deler av Ullsfjord og Hillesøy. Det ble da ikke fattet vedtak om hvilket byvåpen den nye Tromsø kommune skulle ha. Ullsfjord og Hillesøy hadde ikke hatt våpen. Men Tromsøysund hadde, og hadde til og med æren av å være den første herredskommune i Norge som hadde fått herredsvåpen.

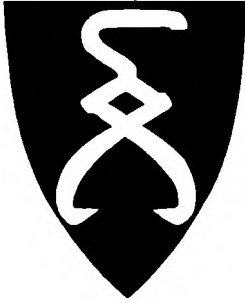
Tromsøysund herredsstyre fattet 8. mai 1952 vedtak om at herredsvåpnet skulle bli: «På rød bunn et tomastet gull skip». Det ble fastsatt ved kongelig resolusjon 9. april 1954. Det var tegnet av kunstmaler Sverre Mack, med visse korrigeringer av Hallvard Trætteberg. Våpnet skal symbolisere en ishavsskute. Herredsflagg ble også fastsatt ved samme anledning.

Ved kommunesammenslutningen ble det ingen kombinasjon av Tromsø og Tromsøysunds våpen, men Tromsøeren ble valgt, siden det var det eldste. Fra et heraldisk synspunkt var det vel bra at man holdt seg til det ene våpnet. Bare synd at Norges første herredsvåpen forsvant.

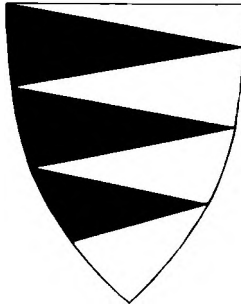
Rømskog kommune i Østfold fylke. «I blått en opprett sølv tømmeraks». Kommuneflagg: «I blått en opprett hvit tømmeraks». Fastsatt ved kongelig resolusjon 22. juli 1983. Våpnet er rentegnet av Truls Nygaard etter en idé av kommuneingeniør Leif Vidar Nilsen i Rømskog. De politiske organer i Rømskog anså tømmeraksen som et typisk motiv for denne skogsbygden. Blått skal symbolisere de mange innsjøer og mindre vann.

Her i Norden har *Konnevesi landskommun* i Mellersta Finlands län også en *tømmeraks*, men i rødt felt.

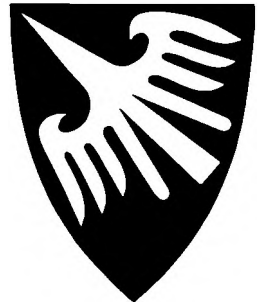
Sogn og Fjordane fylkeskommune. «På sølv grunn tre blå spissar mot venstre». Fylkesflagg: «På kvit grunn tre blå spissar mot venstre». Fastsatt ved kongelig resolusjon 23. september 1983. Våpnet er tegnet av Lidvin M. Osland og Berit Tveit.

Rømskog kommune

Sogn og Fjordane fylkeskommune

Finnøy kommune

De fylkeskommunale myndigheter arbeidet grundig for å finne frem til et motiv som kunne være samlende for alle i fylket, entydig og lett å oppfatte, tidløst og ikke motepreget, mest mulig særmerket for Sogn og Fjordane, og vakkert.

Flere motiv var til vurdering. Utkast 1 var »Fjell og sjø«, d.v.s. en siksakbjelke. Et lignende motiv har vært brukt av en fransk og norsk adelsslekt Norman de la Navité, i sølv en sort siksakbjelke. Men slekten har ingen tilknytning til Sogn og Fjordane. Utkast 2 var »Tre fjordar«, d.v.s. det endelige utkast. Utkast 3 var også »Tre fjordar«, d.v.s. tre bølgelignende smale bjelker. Utkast 4 var »Geitebukk«, som hadde vært foreslått av Noregs Bondelags fylkesmerkenemd i 1930. Men motivet er ikke noe spesielt for Sogn og Fjordane. Utkast 5 var »Rutekors«, d.v.s. Losna-ættens våpenmerke som er i blått et kors bestående av ni sølv (eller gull) ruter. Denne norske uradelsslekten har spilt en viss rolle i norsk historie og var bl.a. knyttet til Sogn og Fjordane.

Det endelige resultat ble imidlertid utkast 2 som symboliserer fjordene som skjærer langt inn i fylket.

Finnøy kommune i Rogaland fylke. »På blå grunn ei vengja sølv pil på skrå oppover«. Kommuneflagg: »På blå grunn ei vengja kvit pil på skrå oppover«. Vedtatt av Finnøy kommunestyre 25. november

1982 og fastsatt ved kongelig resolusjon 23. september 1983.

Våpnet er tegnet av Harald Hallstensen, Fjerdingby. Våpnet er et norsk middelaldervåpen som tilhører Hestbøætten, en av de mektigste stormannsætter i Norge i den senere middelalder.

Den har navn etter hovedgården Hestbø på Finnøy. Stamfaren Agmund (Ogmund) Sigurdson (d. 1320) var kong Håkon V's merkesmann i hirden, og var beslektet eller besvogret med kongehuset.

Han førte i sitt segl et skjold med vinget pil og på hver side av skjoldet en lilje. Han hadde to sønner, Finn og Ivar. Finn Agmundsøn (ca. 1290–1343) ridder og riksråd, førte som sin far vinget pil i våpnet, mens broren drottseten Ivar Agmundsøn Rova førte et av to trappe-snitt firdelt skjold.

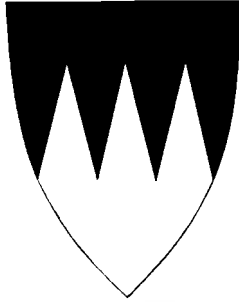
Finns sønn Ogmund Finnsøn (ca. 1320–88), drottsete under Håkon VI, førte som sin far og farfar den vingete pil. Huitfeldt-Kaas gjengir fire av hans segl. To med bare skjoldet og to med hjelm og hjelmtegn. Det ene har som hjelmtegn opprettstående vinget pil og det andre opprettstående vinget pil som ender i utslått påfuglhale. Dette siste skjoldet har også skjoldholderne, to kronete løver. Med Ogmund Finnsøn døde denne slekten ut.

Finnøy kommune har her fått et egenartet og vakkert våpen.

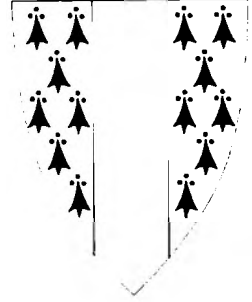
Gjemnes kommune i Møre og Romsdal

Gjemnes kommune

Rauma kommune

Ørskog kommune

fylke. «I grønt et gull hjortehode, sett forfra». Kommuneflagg: «I grønt et gull hjortehode, sett forfra». Vedtatt av Gjemnes kommunestyre 30. juni 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 4. november 1983.

Våpnet er tegnet av kommunens rådmann, Birger A. Eikrem, men tegning er signert Jarle Skuseth. Grønn bunn gir uttrykk for at kommunen er jordbrukskommune. Hjortehodet viser til at det etterhvert er blitt en stor hjortestamme i kommunen. De 12 tagger i geviret betegner kommunens 12 valgkretser.

Rauma kommune i Møre og Romsdal fylke. «I blått tre opprette sølv spisser». Kommuneflagg: «I blått tre opprette hvite spisser». Vedtatt av Rauma kommunestyre 6. juli 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 4. november 1983.

Våpnet er tegnet av Jarle Skuseth, Vestnes. Motivet har utgangspunkt i kommunens topografi, med de særpregede og kjente fjelltopper Vengeltindene, Trolltindene og Romsdalshorn.

Ørskog kommune i Møre og Romsdal fylke. «På hermelin grunn ein gull pæl». Kommuneflagg: «På hermelin grunn ein gul pæl». Vedtatt av Ørskog kommunestyre 28. april 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 4. november 1983.

Våpnet er tegnet av Jarle Skuseth, Vestnes som også foreslo motivet med hermelin og gull. Våpnet symboliserer

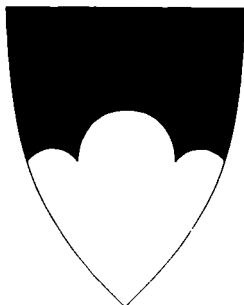
rikdommen på skog, viltbestand og pelsdyravl. Hermelin er meget sjeldent i norsk heraldikk og forekommer ikke tidligere i norske kommunevåpen.

Sigdal kommune i Buskerud fylke. «I blått et gull treberg». Kommuneflagg: «I blått et gult treberg». Vedtatt av Sigdal kommunestyre 14. april 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 18. november 1983.

Våpnet er tegnet av Håvard Støvern, Prestfoss. «I blått et gull treberg» har sammenheng med et fjell i kommunen som heter Andersnatten og som har en tilnærmet utforming som det valgte motiv.

Sjørdal kommune i Nord-Trøndelag fylke. «I rødt en liggende gull lindorm». Kommuneflagg: «I rødt en liggende gull lindorm». Vedtatt av Sjørdal kommunestyre 29. september 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 25. november 1983.

Våpnet er foreslått og tegnet av Hallvard Trætteberg. Våpnet bygger på et middelaldersegl, nemlig Sjørdal fylkes segl, som kommunen allerede har benyttet som offisielt merke. Middelalderseglet finnes på et brev av 17. juli 1344 da «Bymenn» og «bønder og almue» møttes på Båhus slott for å hylde Håkon 6. Magnusson som konge over Norge. Av de 12 vokssegl som har vært på brevet er bare 7 bevart. To av disse er fylkes- eller bygde-segl, nemlig for Øvre Namdal (kirke med

Sigdal kommune

Stjørdal kommune

Sunndal kommune

kors og dragehoder på taket) og for Stjørdal med Sankta Margareta av Antiochia. Brevet er i Riksarkivet i Oslo og er trykt i *Diplomatarium Norvegicum I*, side 290. Disse to er de eneste norske fylkes- eller bygdesegl som er bevart fra middelalderen.

Seglet som er ca. 52 mm i diameter viser St. Margareta stående på en lindorm. Hun har krone på hodet og bærer fotsid kjole med tettsluttende ermer og fotsid kappe. Venstre hånd holder en lang korsstav som hun støter i lindormens gap. En tegning finnes i *Fylkesmerker, 1930*, side 9. Tegning i *Jon Leirfall. Liv og lagnad i Stjørdalsbygdene I, 1970*, side 244, har siktet på rekonstruksjon og tydeliggjørelse.

Om St. Margareta er å fortelle at hun avsolv å ekte den hedenske provinsstattholder Olybrius. Derfor ble hun pint, halshugget og slukt av en lindorm. Men hennes korstegn tvang ormen til å spy henne ut igjen og med sitt kors tuktet hun ormen til lydighet. Lindormen har derfor kommet i det godes tjeneste.

Flere byer ute i Europa har motivet med helgen og drage og to tyske byer Kahlia og Stadtlengsfeld har til og med Margareta og drage. Men for å forenkle motivet til bruk i våpen, foreslo Trætterberg en liggende lindorm i våpnet, men at man beholdt det opprinnelige motiv med helgeninne og lindorm i kommu-

nens segl. Og slik ble det.

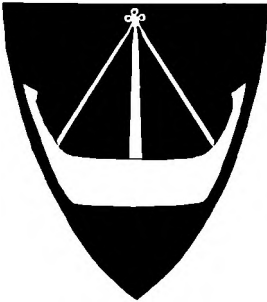
Adskillige i Stjørdal kommune reagerer på lindormmotivet og syntes det var stygt. Men skal man først forenkle det opprinnelige motiv, kunne man vel ikke valgt en bedre og mer elegant løsning.

Sunndal kommune i Møre og Romsdal fylke. «I grønt en sølv malurt». Kommuneflagg: «I grønt en hvit malurt». Vedtatt av Sunndal kommunestyre 12. april 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 25. november 1983.

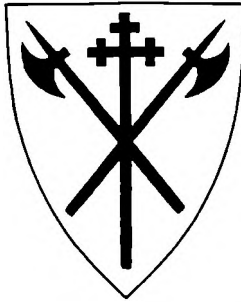
Våpnet er foreslått og tegnet av Svein Thuen Rasmussen, Trondheim. En komité nedsatt av kommunestyret tilrådet at dette motivet ble valgt, siden Norsk malurt (*Artemisia norvegica*) er særegen for Sunndal og noen av nabokommunene.

Hvaler kommune i Østfold fylke. «I blått en sølv båt med mast og stag». Kommuneflagg: «I blått en hvit båt med mast og stag». Vedtatt av Hvaler kommunestyre 15. juni 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 9. desember 1983.

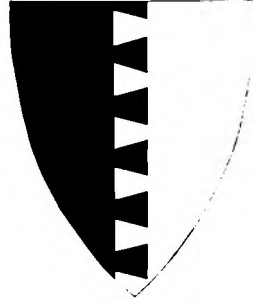
Våpnet er foreslått og tegnet av Hallvard Trætterberg. Kommunen ønsket en båt i sitt våpen, idet bygden gjennom hele sin historie har vært avhengig av båt som fremkomstmiddel. Politikerne ønsker opprinnelig den såkalte Hvalerbåten, en bruksbåttype, som loser og fiskere brukte og som vant kongepokal og andre premier i kappseilasene for bruks-

Hvaler kommune

Sør-Trøndelag fylkeskommune

Etne kommune

båter i forrige århundre. Men dette lot seg ikke innpasse i de heraldiske regler.

Blå farve er valgt ut fra det faktum at Hvaler er omgitt av blå sjø på alle kanter.

Sør-Trøndelag fylkeskommune. «I gull to korslagte røde økser belagt med en rød korsstav. Fylkesflagg: «I gult to korslagte røde økser belagt med en rød korsstav». Fastsatt ved kongelig resolusjon 9. desember 1983.

Våpnet er tegnet av professor Arne E. Holm, Oslo. Motivet er hentet fra erkebiskop Gattes segl (erkebiskop i Nidaros 1474–1510). Seglet er et rundsegl 41 mm i diameter. Det viser St. Olav med øks og rikseple (?), som sitter i et skjematisk byggverk. Nederst er domkirkens våpen med opprett kors-stav og to krysslagte økser. Øksen er St. Olavs marter-redskap og finnes også i Norges riksvåpen.

Dette våpnet har variert endel. Opprinnelig var det korstav og krysslagte nøkler. Et skjold bare med en øks ble brukt av Olav II Trondson, erkebiskop 1450–1458. Erik Walkendorf, erkebiskop 1510–1522 forandret de to krysslagte økser til to loddrette og forandret korsstaven til en kløverbladkors. Dette førte han kvadrert med sitt ættevåpen, rosen mellom tre vinger. Kløverbladkors og loddrette økser fungerer i dag som Den norske kirkes våpen.

Når Sør-Trøndelag fylke har valgt dette motivet er det fordi det er knyttet til

Trøndelag. Men man har her tillatt seg å forlate regelen om bare å bruke ett element. Før krigen var et annet motiv foreslått som Sør-Trøndelags våpen, nemlig bueskytteren som i dag er Melhus' våpen (se HT 5:45 (1982), s. 210).

Etne kommune i Hordaland fylke. «Kløyvd av blått og sølv med duerstjertsnitt. Kommuneflagg: «Kløyvd av blått og kvitt med duerstjertsnitt». Vedtatt av Etne kommunestyre 29. juni 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 16. desember 1983.

Våpnet er tegnet av Magnus Harde-land og hadde som motto *samfald*. Det skal symbolisere to kommuner som er slått sammen. Noen forandringer måtte gjøres med våpnet etter pålegg av Riksarkivet. Men da Magnus Harde-land døde i 1982 ble det overlatt til John Diger-nes å fullføre oppgaven.

Sula kommune i Møre og Romsdal fylke. «I blått ein sølv skjoldhovud med nedvend spiss». Kommuneflagg: «Delt av kvitt og blått i høvet 1:3, med ein nedvend spiss». Vedtatt av Sula kommune-styre 28. juni og fastsatt ved kongelig resolusjon 16. desember 1983.

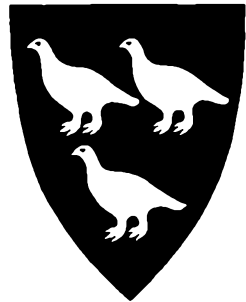
Våpnet er tegnet av rektor Jarle Sku-seth, Vestnes. Motivet er valgt ut i fra betydningen av navnet Sula. I følge navneeksperten skal Sula ha fått sitt navn i eldre jernalder. Men navnetolkningen er usikker. De tolkninger som er gjort, går

Sula kommune

Stokke kommune

Lierne kommune

ut på «noe kløftet» enten i fjellformasjon eller i kystlinje. Navnet kan også bety søyle, stolpe eller støtte. Ut fra det har kommunen tydet navnet til «kløftet stolpe». Skjoldhode med nedvendt spiss skal altså symbolisere en kløftet stolpe.

Stokke kommune i Vestfold fylke. «I rødt tre opprette kvistede gull trestammer». Kommuneflagg: «I rødt tre opprette kvistede gule trestammer». Vedtatt av Stokke kommunestyre 24. oktober 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 13. januar 1984.

Våpnet er tegnet av Truls Nygaard. Motivet ble først utformet av Hallvard Trætteberg, videre bearbeidet av Stokkekunstneren Hans Gerhard Sørensen og endelig utformet av Truls Nygaard. Våpnet er talende (Stokke), det minner om kommunens høkeskog og det antyder kommunens tre søgn.

Lierne kommune i Nord-Trøndelag fylke. «I blått tre stående sølv ryper, to over en». Kommuneflagg: «I blått tre stående hvite ryper, to over en». Vedtatt av Lierne kommunestyre 7. juli 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 3. februar 1984.

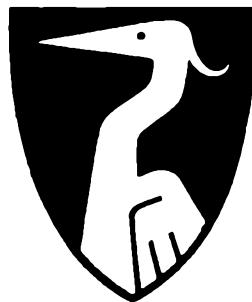
Våpnet er tegnet av Einar Skjervold, Trondheim. Grunnen til at tre ryper ble valgt er den betydning småvilt og særlig rype har hatt som levevei og attåttnæring spesielt i gamle dager, men også i nyere tid i Lierne. Om man har tenkt på lirype (*Lagopus lagopus*) eller fjellrype (*Lago-*

pus mutus) skal ikke jeg si for sikkert. For det kan være vanskelig å skille de fra hverandre i heraldikken.

Tysvær kommune i Rogaland fylke. «På blå grunn ein oppveksande sølv hegre». Kommuneflagg: På blå grunn ein oppveksande kvit hegre». Vedtatt av Tysvær kommunestyre 18. oktober 1983 og fastsatt ved kongelig resolusjon 3. februar 1984.

Våpnet er tegnet av Stein Davidsen, Sandvika. Det er to grunner til at dette motivet ble valgt. For det første hadde det lokale bygdeblad en utlysning av motivvalg, og en god del av dem som leverte inn forslag hadde hegre eller heire (*Ardea cinerea*) som motiv. For det andre er denne fuglen særlig tallrik i Tysvær, slik at det er noe spesielt for kommunen.

Harald Nissen

Tysvær kommune

Bomærker og runer

Af Allan Tønnesen

Ligheden mellem bomærker og runer har fået mange til at antage, at der foreligger en forbindelse. Denne antagelse er dog blevet bestridt af lige så mange. Lis Jacobsen og Erik Moltke skriver i »Danmarks Runcindskrifter«: »Bomærker er tegn, der tilkendegiver et ejendomsforhold; deres lighed med runer skyldes sikkert, at begge oprindeligt er beregnet til indrises i træ, men det er samtidig sandsynligt, at runeskriften i mange tilfælde har præget bomærkerne«. ¹⁾ Alt så nærmest en imodægelse af den opfattelse, at der i bomærker er et *runehold*, mens deres *ydre form* nok kan tænkes at være påvirket af runerne. Jeg vil i det følgende prøve at følge rune-bomærketeorien og i tilslutning hertil fremføre nogle nye iagttagelser.

Bomærkets blomstringstid ligger mellem ca. 1300 og ca. 1700. Det første årstal fremkommer simpelthen som en følge af kildernes sparsomhed forud for dette tidspunkt. Denne mangel på håndgribelige vidnesbyrd betyder dog ikke nødvendigvis, at bomærkefænomenet ikke er ældre end denne tid, tværtimod synes meget at tale for, at bomærkerne er langt ældre. Ejermærker omtales som et vigtigt element i germanske folkeretter fra 5.-9. århundrede. Og hertil kommer de vidnesbyrd, som arkæologien har fremdraget, først og fremmest Nydambåden fra

ca. år 400. Der blev her fundet et antal pileskafter af træ med indskårne mærker, der ganske svarer til den senere middelalders bomærker. Man må antage, at de mærkede pile har skullet vise, hvem det nedlagte stykke vildt med rette tilkom.

Ser vi på de overleverede bomærker, viser det sig, at langt de fleste kan inddeles i 9-10 typer efter deres mest karakteristiske bestanddel: 4-tal (merkurstav), kors, pil, krog, andreaskors osv. Men netop den omstændighed, at der er tale om et forholdsvis begrænset antal typer, har naturligvis ledt bomærkeforskere på den tanke, at der måtte ligge et system bag deres udformning, at der måtte være en grund til, at en mand i Køge har samme mærke som en i Amsterdam.

Det er da også muligt at påpege nogle principper. Det mest evidente er principet at sønner overtager faderens bomærke med få eller ingen ændringer. Det kan der gives mange eksempler på. Det kendteste er familien Gau fra Hiddensee på Rügen, fremdraget af bomærkeforskningens mest betydelige navn K. G. Homeyer. ²⁾ Jeg har selv kunne påvise flere sådanne bomærkestamtavler fra Helsingør. ³⁾ Der kendes dog også eksempler på, at en søn har valgt sig et helt andet bomærke end sin far. Forklaringen kan her være, at han har overtaget så meget gods og anseelse med sin kone, at han har fun-

1. Det middelalderlige runecalfabet, anvendt ca. 1050 - ca. 1450. Mens de tidligere runerækker var ordnet efter et særligt system og efter dette kaldes »futharken«, er den sene udgave ordnet efter den sædvanlige latinske abc-rækkefølge.

2. Den eftermiddelalderlige alfabetsten fra Østermarie. Den er af interesse i denne forbindelse ved at vise, at runen for »P« nu blev gengivet ganske som det tilsvarende latinske bogstav. Efter Wimmer bd. 3, s. 327.

det det hensigtsmæssigt også at overtage hendes familiebomærke. ⁴⁾ På landet er forklaringen oftest en udpræget tendens til, at mærket hører til gården, uanset om de skiftende ejere er i familie med hinanden.

Men hvordan opstod så slægtens ur-bomærke? Her har en række forskere noteret sig bomærkernes lighed med runer og ment, at – om ikke alle, så dog en stor del bomærker lod sig opløse som sammensætninger af runer. Teorien går tilbage til Ole Worm, den lærde 1600-tals polyhistor, der er den første teoretiker på runernes, men også på bomærkernes område. I sit værk »Runer, seu Danica Literatura Antiquissima« (1636) citerer han et brev fra en af sine lærde korrespondenter på Island, præsten Magnus Olai Laufasiensis, der i oversættelse lyder: »Af de almindelige runer dannede man eet tegn (littera) ved tilføjelse af flere kviste, men uden at der skete nogen ændring af indholdet, således at betyder , Olafur, Olaus. På denne

måde ses undertiden et egennavn skrevet på forblommet vis i eet enkelt tegn på en gammel gravsten. Jeg tror også, at de gamle – muligvis på grund af overtro – beflittede sig på, at de ikke let skulle kunne læses, når de indhuggede dem i gravstenene.« ⁵⁾

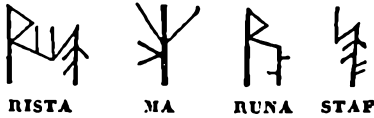
Binderuner, som de kaldes, optræder også i almindelige runetekster, altså uden bomærkefunktioner, og for sådanne sammensætninger giver Worm et skema, hvor runerne er parret to og to. I tilknytning hertil skriver han: »Hvis du undersøger ældre tiders købmandstegn og -segl, vil du se, at de er sammensat af disse binderuner. De sammenføjer det første bogstav af deres for-, efter- og tilnavn eller hele navnets samtlige led... I nyere tid forekommer dette dog sjældnere, dels fordi sønner tager sig fædrenes mærke, dels fordi man nu bruger latinske bogstaver.« ⁶⁾

Worm har her fat i de væsentligste principper for dannelsen af bomærker, 1) binderuner, 2) familiemærker og 3) monogrammer. Han tager ganske vist fejl, når han mener, at familiebomærkerne er en nymodens foreteelse; på Worms tid havde denne måde at danne bomærker på været benyttet i hvert fald et par hundrede år. Derimod er det rigtigt, at monogrammerne først kommer frem i 1600-tallet.

I lighed med Worm skriver Peder Syv i »Betænkninger om det Cimbriske Sprog« (1663): »Runerne bleve og kunstigen sat-

Y	R	N	B	N	R	A	Y	K	N	A	B	N	Y	Y
N			R		N		D							
A	A	A	A	A	A									
Y	K		K		K									
T	N		T											
A	N		R		A	N	A	B	A	A				
A	A		A											
Y	K		Y		Y									
A	A		A		A		A	A	A					

3. Ole Worms binderuneskema.

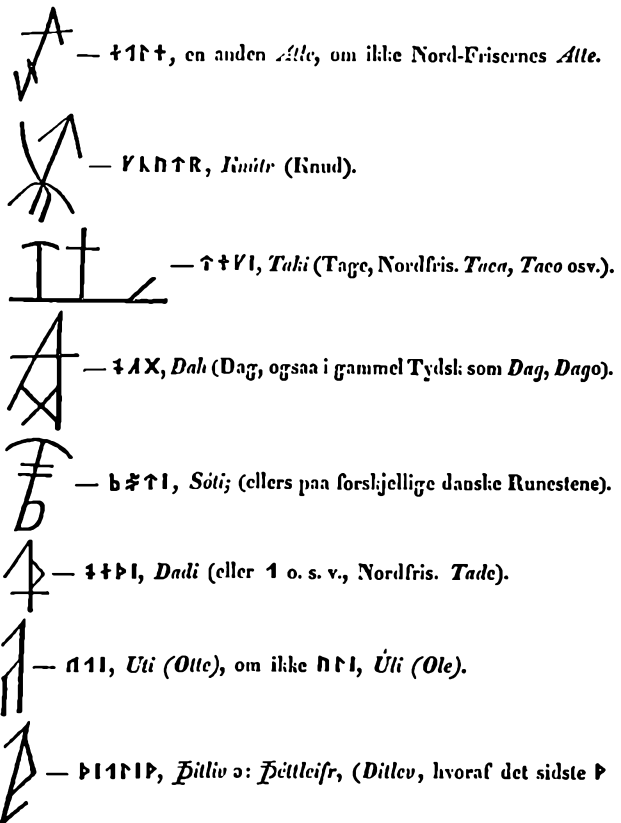

4. Binderuner fra den islandske runelære. Øverst Jon Olafsens udgave, nederst Skule Thorlacius'.

te i hinanden, naar der ikke var Plads til flere Bogstaver, eller og det befaldt den- nem saa. De kaldtes *Vefjur* eller *Vef-Runer*, fordi mange ere her sammenvævede og

tilhobe satte ud i een. Deraf er det kom- met, at de Gamle have artigen indesluttet deres egne Navne i en Figur og brugt dem, naar de kortelig vilde skrive den«. Dette sænomen kalder Peder Syv *bomærke* og tilføjer: »hvilket endnu er i Brug, dog saa at de latinske Bogstaver bruges helle- re end Runerne«. ⁷⁾

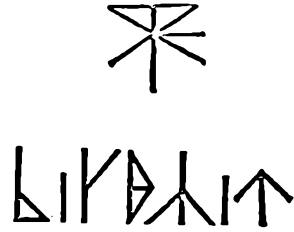
Binderuneteorien vandt en varm for- kæmper i Finn Magnusen, gehejmear- kivar og medlem af Oldsagskommissio- nen. Finn Magnusen forsøgte en tydning af en række - som han mente - menne- skeskabte tegn på den svenske Runamo- klippe ud fra en teori om, at der var tale om runer, og specielt en udstrakt anven- delse af binderuner. Nu er det fastslået,

5. Finn Magnusens opløsning af bomærker indhugget i en sten, vistnok i lollandsk kirke.

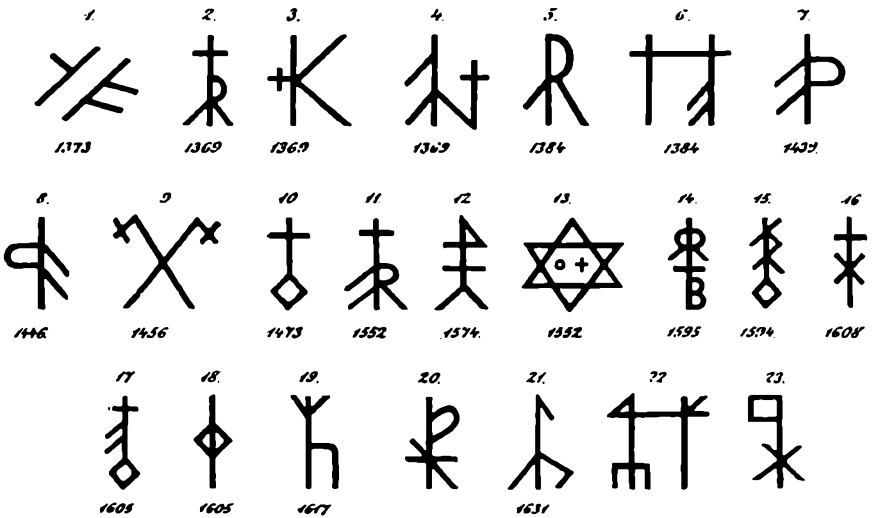
6. Til venstre bomærke fra en sten på Klemensker kirkegård, af Finn Magnusen opløst til *Hake*. Til højre bomærke indhugget i en sten ved Århus domkirke, af Finn Magnusen opløst til *Tiler* eller *Riter*.

7. Finn Magnusens opløsning af Sigbrit Wilumsdatters bomærke.

at de runelignende forekomster på Runamo er et naturfænomen, så Finn Magnusens anstrengelser var forgæves. Men i det store værk »Runamo«, som han udgav i 1841, ⁸⁾ har han en lang digression om binderuner benyttet som bomærker. Fig. 4 viser eksempler på binderuner i almindelige ord, en verslinie fra den gamle versificerede runelære, som Magnusen har fundet den i Jon Olafsens Runologia og i et håndskrift efterladt af Skule Thorlacius. På fig. 5 ses en række bomærker »fra en dansk Kirke, hvis Navn jeg glemte at optegne, men det forekommer mig,

at den angaves at være paa Lolland, og at Bomærkerne vare udhuggede paa en stor Kampesteen i Kirkens Muur«. Her kender han altså bomærkerne, men ikke ejernes navne, således at han frit kan opløse dem i hvilke navne han vil og få mere eller mindre rimelige navne ud af dem. Fig. 6 viser et bomærke indhugget i en gravsten på Klemensker kirkegård, som Magnusen straks kan opløse til navnet *Hake*. Endelig et bomærke indhugget i en sten, der da brugtes som trappetrin ved Århus domkirkes syddør; det opløser han uden besvær til navnet *Tiler* eller *Riter*.

8. K. G. Homeyers planche med islandske bomærker.

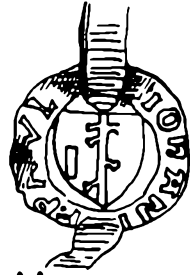
𐌺𐌺

OLAF LANG
1315

𐌺𐌺

ARNE KAAR HER-
LAGSSON 1331

𐌺𐌺

JON PAALSSON
1334

𐌺𐌺

ARNFINN A SULT
1334

𐌺𐌺

OLAF IVARSSON
1338

𐌺𐌺

JON THORSTEINS-
SØN 1343

9. Fredrik B. Wallems eksempler på binderunebomærker hentet fra »Norske Sigiller fra Middelalderen«.

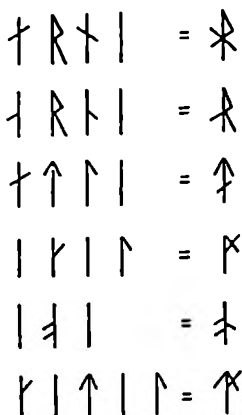
Det eneste tilfælde, hvor Finn Magnussen forsøger sig med opløsning af et bomærke, hvis ejer han kender navnet på, er Sigbrit Willumsdatters bomærke, som det bl.a. ses på den gravsten, hun lod udføre, mens hun endnu stod på sin magts højde i Danmark, og som nu findes i stærkt molesteret tilstand i Nationalmuseet. Man kan ikke påstå, at opløsningen er videre vellykket, dels er nogle af runerne temmelig mærkelige, dels er der foretaget lidt for mange krumspring for at få alle runerne med.

Det er indlysende, at de to principper: familiebumærket, hvor det samme bomærkes grundformer nedarves gennem 4-5-6 generationer, og binderuneren, der består af elementerne i den enkelte per-

sons navn, er indbyrdes uforenelige. Homeyer, der stærkt betoner familiemærkets betydning, stiller sig ret skeptisk over for binderunteorien. Han tager de islandske bomærker i sin samling og bemærker så, at det samme mærke benyttes af mænd med helt forskellige navne, f.eks. nr. 11 Ormar Stullason, Thurdur Gudmundsson og Thorleifur, nr. 17 Simon Oldson og Olafur Einarsson, mens nr. 13 står for en anden Olaf. På grundlag af det begrænsede materiale ville Homeyer derfor kun gå med til, at runer kunne have været forbillede for enkelte bomærker, hvorimod ligheder i andre tilfælde måtte anses for tilfældige, beroende på at både bomærker og runer består af sammensætninger af rette streger.

Denne opfattelse imødegik nordmanden Fredrik B. Wallem i en afhandling fra 1902, idet han påviste, at adskillige af de middelalderlige bomærkesegl i Huitfeldt-Kaas' udgave af »Norske Sigiller fra Middelalderen« (1902f) indeholder ejerens fornavn eller initialer i binderuner. Wallem gør endvidere opmærksom på Homeyers tavle med islandske bomærker, hvor han påviser, at flere kan opløses på samme måde som de middelalderlige norske.⁹⁾ Han kunne have tilføjet Homeyers nr. 1 Oddur Erlendsson 1373, nr. 6 Jon Olafsson 1384, nr. 8 Thorgils Einarsson 1446, nr. 15 Gunnar Ormsson 1594, nr. 16 Halldor Olafson 1608 og nr. 17 Olafur Einarsson 1605. Hertil skal dog bemærkes, at Homeyer har været klar over det mulige runeindhold i disse bomærker, men ikke fundet materialet tilstrækkeligt fyldestgørende til at fastslå det som et klart princip.

Mens seglene hos Hiutfeldt-Kaas alle er fra 13-1400-tallet, er vi med flere af Homeyers eksempler helt fremme i 1600-tallet. Det kunne derfor være interessant at se, hvor langt frem i tiden binderune-

10. Wallem prøvede også at gå den modsatte vej. Her har han omdannet en række gammel-nordiske navne til binderuner; fra oven: Arne, Atle, Egill, Jon, Ketill.

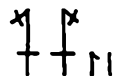

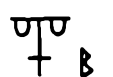

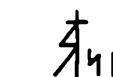

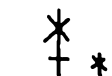

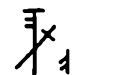

Æ = 411 = STI

11. Seglmærke for nordmanden Sti Benson Usland 1633, opløst til runerne for *Sti* af Kr. A. Bentsen.

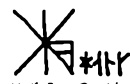

princippet kan påvises i Island eller Norge. Nordmanden Kristian A. Bentsen har gjort opmærksom på et segl fra 1633 for Sti Benson Usland, hvor overensstemmelsen mellem bomærket og ejerens fornavn i runer er påfaldende.¹⁰⁾ Jeg har desuden prøvet at gennemgå L. Strømmes overvældende bomærkesamling fra Sunnmøre i Norge, udgivet i 1943.¹¹⁾ Resultatet ses på fig. 12. Jeg har i disse eksempler ikke medtaget rub og stub, men koncentreret mig om de mest overbevisende; men der er nok endda. Man bemærker, at det yngste binderune-eksempel er fra så sent som 1809. Der synes altså i Norge at have været en ubrudt tradition for binderuner brugt som bomærker fra den tidlige middelalder helt frem til nyere tid.

Nu kunne det være interessant at prøve at finde ud af, i hvor høj grad det samme har været tilfældet i Danmark. Jeg har tidligere prøvet teorien på Helsingør, men uden større held. En fornyet gennemgang af dette materiale og af andre bomærker, der har været umiddelbart tilgængelige for mig, har givet det på fig. 13-14 viste resultat. Jeg vil ikke påstå, at alle disse bomærker virkelig er sammensat af runer. Det er eksempler, hvor de mulige runeelementer på en eller anden måde passer med ejerens navn. Der findes uendelig mange bomærker, der også har runekarakter, hvor runerne *ikke* passer. Det kan være, at der er tale om tilfældigheder; men muligheden for en forbindelse foreligger.

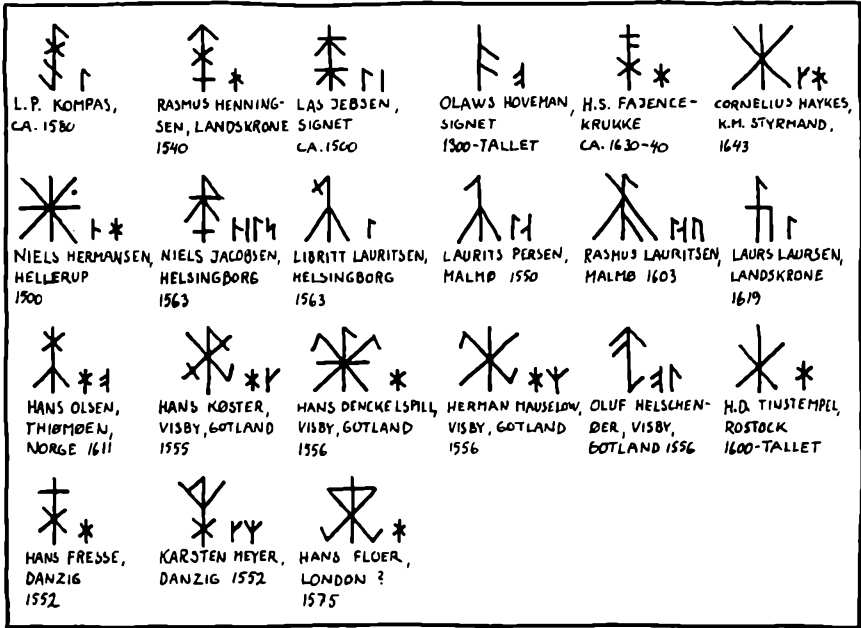
Når talen er om runer, er det vel mest naturligt, at man koncentrerer interessen om de skandinaviske lande, og i denne

 OLE OLSSON, DRYNJESUND, VATNE 1795	 LAURITS ELLENDSON, EISØVIK, VATNE 1596	 JON JØRGENSON, VATNE 1745	 PEDER OLSSON, SLØGSTAD, STRANDA 1590	 OLE SJØRSON, ØDEGARDEN, STRANDA 1761	 NILS LARSON EIDRE, NOR- DALEN 1767
 OLE PEDERSEN- SON, JUNN- YLVEN 1809	 PEDER AMUNDSON, MØLL, GEIRANGER 1645	 OLE PEDERSON, HJØRUNDFJORD 1768	 HANS OLSSON, REKDAL, HJØRUND- FJORD 1779	 OLE OLSSON, SOLLID, VOLDA 1770	 ARNE PEDERSON, STEINSVIK, VOLDA 1736
 OLE PEDERSON, ULVESTAD, VOLDA 1664	 PAUL VASBOTNEN, VOLDA 1730	 ERIK AMUNDSON, HÅVOLL, ØRSTA 1626, 1662	 LARS JONSSON, LIANES, ØRSTA 1697	 SJUR ERIKSON, ÅRSET, HAREID 1727	 LAURITS ARNESON HERØY 1637
 SJUR LAURIT- SON, RUNDE, HERØY 1678	 ANDERS SAMVEL- SON, GJERDE, SANDE 1765	 AMUND OLSSON, KIRKERANDE, SANDE 1768	 OLE HANSON, RISTESUND, SANDE 1720	 SAMME 1731	 JON OLSSON, KA- STET, NORDALEN 1721
 OLAF PEDERSON, BORGUND 1429	 AMUND BÅRDSON, BORGUND 1429	 FINN OLAFSON, BORGUND 1429	 OLE ANDERSON, GAMLE, BORGUND 1694	 LARS JEMUNDSON 60ØY, BORGUND 1711	 OLE PAULSON, SKEIDE, ULL- STEIN 1720
 OLUF JOHANSON, HOLMESET, BORGUND 1624	 ARNE OLSSON HUMLEN BORGUND 1604	 JOHANNES HENNING- SON, KALVESTAD, BORGUND 1772	 OLE JONSSON, LØRGEN, BORGUND 1730	 ELLING ELLING- SON, MAUSEID, BORGUND 1741	 SAMUND SJØRSON, MYKLEBUST, BORGUND 1569
 OLE JEMUNDSON, ØGGEDAL, BORGUND 1744	 OLAF JONSSON, SKARBØEN, BORGUND 1568	 EINAR OLSSON, SELEVÅG, BORGUND 1721	 LARS JEMUNDSON, SPJELKAVIKNES, BORGUND 1766	 ELLING, SØVIK, BORGUND 1538	 OLE PEDERSON, VALDERØY BORGUND 800
 OLE KNUTSON, ØLSVIK, BORGUND 1756	 JOHAN OLSSON, FJØRTOFT, HARAM 1747	 SJUR ERIKSON, LAUSUND HARAM 1770	 OLE IVARSON, LONGVA, HARAM 1794	 OLUF STYKKERON, ENGØET, SKØDJE 1596	

12. Mulige binderune-bomærker fra L. Strømme: Bomærke fra Sønnmøre. Runcindholdet er anført ved siden af bomærket. Der er ikke taget tungt på, til hvilken side runen vender. Dette er et træk, der også kan iagttages ved bomærker, hvori der indgår latinske bogstaver.

					
ANDERS SCHULTE, KØBENHAVN 1443	R.H. ALTERSTAGE, VARTOV, KØBEN- HAVN 1646	LAURIS IPSEN, KØBENHAVN 1492	DANCKORD LANGE, KØBENHAVN 1450	BERTEL CLAUSEN LUND, KØBEN- HAVN 1445	HANS PEDERSEN KLEIN, KØBEN- HAVN 1661
					
PETER JACOBSEN V.FEMERN, HEL- SINGØR 1571	HANS SANDERSEN, HELSINGØR 1626	PEDER HENRIKSEN, HELSINGØR 1634	LAMBERT EBBESEN, HELSINGØR 1652	JOCHIM LANGE, HELSINGØR 1584	OLUF JACOBSEN LANGE, HELSING- ØR 1616
					
JENS DITTSINGH, HELSINGØR 1557	NIELS JENSEN LESØ, HELSINGØR 1647	HANS HEGER, HELSINGØR ? 1567	JOST GRØNNINGH, HELSINGØR 1557	SVEND ANDERSEN KØCK, HELSINGØR 1613	TORKILD PEDERSEN, HELSINGØR 1679
					
LAURIS JYDE, HELSING- ØR 1544 - ISURITS PE- DERSEN, NYK. F. 1670	JAN HANSEN, KØGE 1674	HANS JACOBSEN, KØGE 1674	ANDERS PEDERSEN, VOGSTRUP 1653	NIELS ANDERSEN, KASLØSE 1629	EBBE OLSEN, STRØ 1558
					
HENRIK JENSEN, HUMLEBYEK 1622	O.H. SIGNETRING, VORDINGBORG, 1500-TALLET	JØRGEN LAV- RENS, STEGE 1543	HANS PLOUG, NAKSKOV 1565	HANS PEDERSEN, HALSTED 1672	CHRISTOFFER HANSEN ASKØ 1681
					
NIELS HØG, NAGELSTI, TOREBY 1679	LAURIS KAARE, RABJERG, VEGGER- LØSE 1679	NIELS LAURITSEN, ODENSE 1610	HANS NIELSEN, KERTEMINDE 1661	ANDERS MAND, KERTEMINDE 1624	H.M. SIGNETRING, EGENSE 1500-TALLET
					
FRANS KOLNE, NYRUP SKOV 1400-TALLET	HANS JENSEN, NY- KØB.M. 1661 - JOKUM HEIN, HELSINGØR 1663	HANS CHRISTEN- SEN, ÅLBORG CA. 1575	HANS PEDERSEN, KORNUM 1557	HANS VILLADSEN, FARSTRUP 1556	JENS JØRGENSEN, VIBORG 1661
					
PEDER ANDERSEN, SKIVE 1661	LAURIS SEJER- MESTER, GRANSLÉV 1582	NIELS IBSEN, ÅRHUS 1641	OVE JØRGENSEN, MORSKOLT, ODDER 1628	JES NIELSEN, VESTER HORNSTRUP, JELLING 1578	ESKE NIELSEN, RIBE 1611

13. Mulige binderune-bomærker, danske eksempler hentet overvejende fra segl.

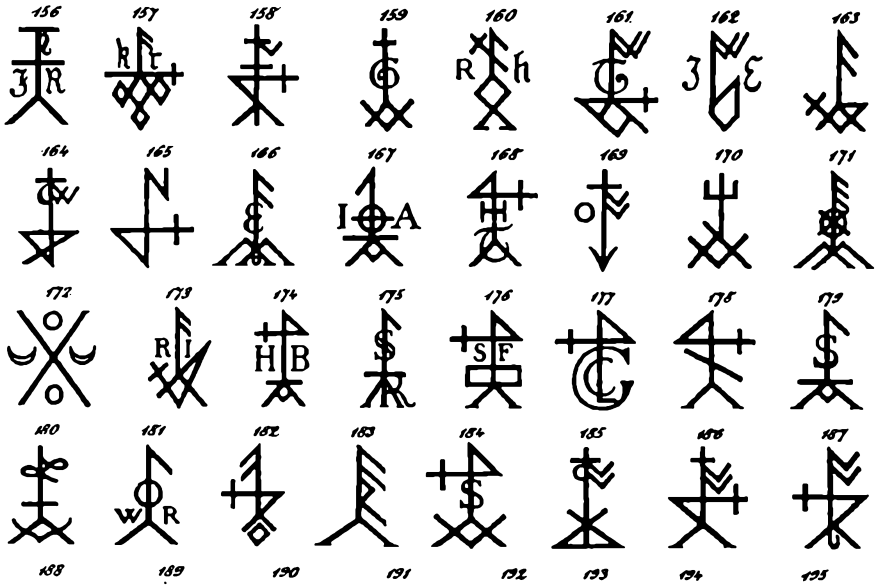

14. Mulige binderune-bomærker, eksempler fra Østersøområdet. Hans Køster, Hans Denckelspill og Herman Mauselow, Visby samt Hans Floer, London er sandsynligvis nordtyske købmænd.

forbindelse vel først og fremmest Island og Norge, hvor runetraditionen har holdt sig længst. Det er derfor ikke uventet, at man her synes at kunne følge binderune-bomærkerne længst frem i tiden. Det er derimod overraskende, at sporene for Danmarks vedkommende synes at række helt frem til ca. 1680. I almindelighed antager man, at runetraditionen her er ophørt fra midten af 1300-tallet. Endnu mere påfaldende er det dog, at en ret stor del af de eksempler, der er vist i fig. 14 tilhører personer, der synes at være indvandrede tyskere eller hollændere. Det materiale, jeg har samlet, kan ikke siges at være repræsentativt for andet end Danmark, og måske er der atter tale om en tilfældighed, men man kan ikke andet end føle sig slået af en så uventet tendens.

Går vi f.eks. til England, synes der derimod ikke at bestå nogen forbindelse mellem ejerens navn og runeelementerne i hans bomærke. Homeyers bomærke fra Norwich viser ingen eksempler herpå, omend adskillige af mærkernes oprindelige afledning af runer ses ved det karakteristiske knæk, mange af fanerne beskriver, og som helt svarer til udformningen af den angelsaksiske rune for o.

Runers tilstedeværelse i bomærker og anden heraldik var et emne, der i allerhøjeste grad optog tyske heraldikere i 1920'erne. I årene 1920-23 udgav dr. jur. Bernhard Koerner et vældigt værk i fire bind »Handbuch der Heraldik«. Koerner så rent ud sagt runer alle vegne. Han anså runerne for den ariske stammes fornemste kulturelle indsats, og veg

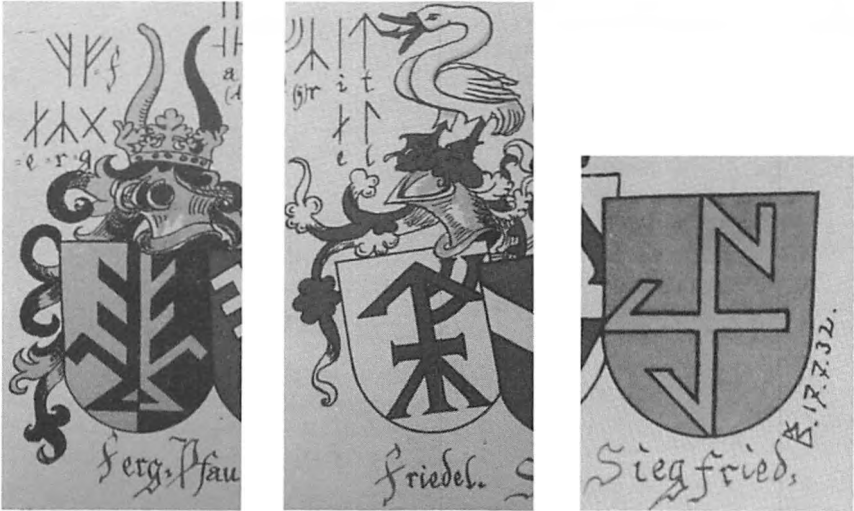
15. Udsnit af en af K. G. Homeyers plancher med bomærker fra Norwich.

ikke tilbage fra at hævde, at alle andre alfabetter var afledt af dem. I nogle tilfælde fandt han en overensstemmelse mellem ejerens navn og det formodede runeindhold i hans våben eller bomærke. I andre – og de fleste – tilfælde, hvor der ikke forelå en sådan overensstemmelse, forklarer han tilstedeværelsen med, at ejeren har villet markere sit tilhørsforhold til de egenskaber, som runerne efter Koerners mening symboliserer: sol, sejr, helbred, hjem, ild, vand, jern, manddom, gudstilbedelse osv. Koerners tanker havde mange tilhængere, men nøgterne heraldikere sagde fra, anført af Otto Hupp, der i fire hefter med titlen »Wider die Schwarmgeister« og andre skrifter kraftigt imødegik Koerners mest fantastiske ideer og specielt hans mangel på historisk metode.

Allerede inden Koerner havde germanismens opblussen i slutningen af 1800-

tallet givet anledning til dannelsen af nogle nye bomærkevåbener efter binderuneprincippet. Som nævnt var Homeyer ikke alt for betaget af dette princip anvendt på gamle mærker. Dette forhindrede dog ikke, at han selv anlagde et våben med en binderune, og som han bl. a. lod indsætte som en vinduesruede i Matthäikirken i Berlin. Et tilsvarende eksempel ses på fig. 18.

Sammenfattende må man om forholdet mellem bomærker og runer sige, at der er tale om mere end den tilfældige lighed, der opstår ved at begge er tegn, der er blevet hugget i sten og skåret i træ. De middelalderlige norske eksempler er tydelige nok, og jeg finder, at de senere norske og danske også synes at bestyrke teorien. I Norden og specielt i Norge var kendskabet til runerne levende langt op i tiden, således at Ole Worm i 1600-tallet kunne beskrive en endnu levende traditi-

16. Nogle af Bernhard Koerners eksempler på bomærkevåbener, dannet som binderuner. Til venstre: Oswald Ferg 1505, provst ved Sct. Zeno i Reichenhall. I midten: mærke for den brandenburgske slægt Friedel. Til højre: Johan Siegfried 1608, Quedlenburg. Bemærk Bernhard Koerners egen binderune-signatur.

on. Hvad der måtte have været af bomærker før runerne, dvs. før ca. 200 år naturligvis ingen forbindelse med dem, og på samme måde må man også nødvendigvis stille sig skeptisk over for eksemplerne fra Tyskland, hvor runetraditionen var død siden det 8. århundrede.

Hvad de bomærker angår, som har udpræget runekarakter, men som ikke passer med ejerens navn, er forklaringen

17. Bomærkeforskningens nestor, K. G. Homeyers våben med binderunebomærke. Efter Koerner.

muligvis, at det har været en binderune for en forfader og derefter som familiebomærke er blevet nedarvet gennem generationerne med eventuelle tilføjelser og andre ændringer. I øvrigt kan jo den nordiske navneskik med patronymer bevare et karakteristisk forbogstav gennem generationer. Men om en mængde bomærker gælder det givetvis, at ejeren ikke har kendt det sjerneste til runer, men simpelthen har valgt en af de foreliggende, gængse typer.

18. Bomærke dannet som binderune, anvendt af en østrigsk embedsmand Robert Baller 1915. Efter Koerner.

Noter og henvisninger

1. Lis Jacobsen og Erik Moltke: Danmarks Runcindskrifter. Tekstbind. København 1942, sp. 785.
2. Karl Gustav Homeyer: Die Haus- und Hofmarken. Berlin 1870, 2. udg. 1890, fotografisk genoptryk Aalen 1967, s. 192.
3. Allan Tønnesen: Helsingørs Bomærker. København 1968, s. 32 ff.
4. Allan Tønnesen: Slægterne Lilliefeld og Rosenvinges brug af bomærker. Heraldisk Tidsskrift II, 1967, s. 275 ff.
5. Olaus Wormius: Runer Seu Danica Literatura Antiquissima, vulgo Gothica dicta. Hafniae 1636, 2. udg. 1651, p. 117 f.
6. Ole Worm: Runcr..., p. 120.

7. Peder Syv: Betænkninger om det Cimbriske Sprog. København 1663, s. 42.
8. Finn Magnussen: Runamo og Runerne. København 1841, s. 164-210.
9. Fredrik B. Wallem: En indledning til studiet af de nordiske bomærker. Årsberetning for 1902 fra Foreningen til norske Fortidsminders Bevaring, s. 58-105. Kristiania 1903.
10. Kristian A. Bentsen: Merker og Bumerker. Agder Historielags Årshefte 1968, s. 5-35 (30).
11. L. Strømme: Bumerke frå Sunnmøre. Oslo 1943.
12. Bernhard Koerner: Handbuch der Heraldkunst. Wissenschaftliche Beiträge zur Deutung der Hausmarken, Steinmetz-Zeichen und Wappen I-IV. Görlitz 1920-33.

Litt heraldikk hos Snorre

Av Hans Cappelen

Verket «Norges kongesagaer» av den islandske stormannen *Snorre Stur-luson* (1178-1241), har vært folkelesning i Norge gjennom et par hundre år. Kort blir verket kalt bare «Snorre» og det er skrevet de siste tiår av hans liv.

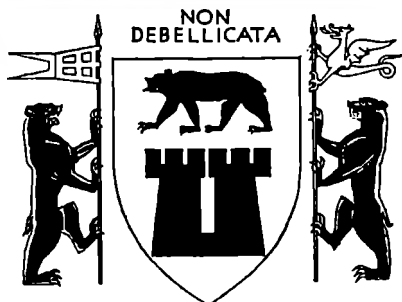
Det noe overraskende for en heraldisk interessert leser, er at Snorre skriver så lite om skjoldmerker og symboler, figurer og farger i bildekjennetegn. For den systematiske heraldikk sto i sin første blomstring på kontinentet gjennom siste halvdel av 1100-tallet. Og de første våpenavbildninger i tekstiler, segl m.v. kjennes fra Skandinavia iallfall de første tiår av 1200-tallet, bl.a. i seglet til den norske hertug Skule som Snorre hadde nær forbindelse med. Snorre nevner kongers, jarlers og trøndernes segl, men uten noen beskrivelser av seglenes utseende.

Snorres kongesagaer skildrer krigere, kamper, slag og miljøet rundt konger og høvdinger. Kunne ikke mer eller mindre heraldiske elementer vært velegnet i disse

episk-historiske fremstillinger? Men heller ikke Håkon Håkonssons eller Magnus Lagabøters kongesagaer, av Snorres brorsønn, *Sturla Tordarson*, har noe særlig av hentydninger til heraldiske fenomener – selvom disse kongenes heraldiske segl er velkjente. Derimot i norske versjoner av Didrik av Berns saga fra 1250-tallet, inngår beskrivelser av flere våpen med figurer og tinkturer – se omtale med henvisninger i *Oluf Kolsruds* Bergen bys segl, vaaben, farver og flag (Bergen 1921), s. 193-198.

«Merke»

Vel, i en viss forstand gjør Snorre bruk av pre- eller para-heraldiske elementer ved hyppig å omtale fenomenet *merke*; kongens merke(r), høvdingenes merke, jarlsmerket, trøndernes merke, bøndernes merke, 10 merke, «bære merke mot», «den gylne merkestang», «flygende merke», «stå framfor merket», «satt opp merket», merke ombord på skip, «red

Bjørner som skjoldholdere, «den høyre holder Sankt Olaus korsbanner med gult kors på hvit duk, den venstre hans drakebanner som er en hvit, plastisk orm», fastsatt ved kgl. res. 11.3.1966 for Sarpsborg, etter idé fra *Hallvard Trætberg* som har tegnet våpnet. Han skriver om bl.a. «det gamle vikingesymbol ravnefanen som kaltes Leodbroga (folkene skrekk) eller Landcydan (landødeleggeren)», i sin bok *Borg i segl, mynt og våpen*, Oslo 1967, s. 37-39. Trætberg skriver der ordet «faner» når han omtaler merker «i eldre og yngre sagaer».

med merket«, «merket ble hugget ned», «merker slept bortover» osv. Snorre nevner særskilt at kong Olav den hellige hadde et merke og «det var en orm». Videre forteller han at kong Harald Hardråde mente at hans mest kostbare eiendel var merket «Landøydan».

Som *Hallvard Trætberg* påpeker er saganes «merker» hittil ikke nærmere gransket av noen (Merke og sløy, Kulturhist. leks. for nord. middelald., bd. XI, Oslo 1966, sp. 544). Her ligger derfor minst én oppgave og venter på flittige forskere.

At det i en rekke tilfeller dreier seg om visse typer bannere festet på stenger, er det liten tvil om. Og at merkene ble ansett for å være viktige, fremgår tydelig nok av sagaene. Ved norske kongekroninger i middelalderen ble merker båret fremst under seremoniene, sier sagaene. «Merkesmannen» var en av de høyeste tjenestemennene hos kongen. I *Hirdskræn* (1274/77) bestemmes at hertuger og

jarler skal få overrakt merke av kongen når de utnevnes, og sine merker skulle deretter hertuger og jarler føre med seg. I den tyske oversettelse av *Hirdskræn* (R. Meissner, *Das norwegische Gefolgschaftrecht*, Weimar 1938), er merke oversatt med «Fahne».

Skjold og merker

Snorre beretter naturligvis en rekke steder om *skjold* som forsvarsmidler. Dessuten forteller han at skjold kunne være hvite, røde og blå. Snorre sier at kong Olav Tryggvason hadde gyllent skjold og at kong Sigurd Munn hadde gull-lagt skjold. I *Olav den helliges saga*, kap. 50, siterer Snorre skalden *Sigvat*:

«Skjoldene våre farget
folk røde i kampen,
da vi kom var de hvite,
hvermann kunne se det».

I sagaene og i de innflettede skaldediktene brukes ofte, som et litterært virkemiddel, bildet med skjold som blir farget røde av det blodet som slyter i kampen.

Jeg kan ikke se at Snorre nevner at skjold kunne være gule eller svarte. Skjold med slike farger ble funnet ved det vikingskip (fra ca. år 850) som ble utgravet ved Gokstad i Norge. Spørsmålet om farger på pre-heraldiske skjold i Skandinavia, fortjener en utførlig behandling. Hovedsakelig er det enkeltskjold og rester av disse som er undersøkt.

Snorre omtaler bare følgende *skjoldmerker*:

(1) Hellig Olav og hans menn «med hvite skjold med det hellige kors innlagt i gull; på andre var det malt i rød eller blå farge»,

(2) kong Magnus Berrføtts røde skjold «og på det var innlagt en løve i gull», samt kongens og hans stallare, Øyvind Olboges, røde silketrøyer med «en løve innsydd foran og bak med gul silke»,

(3) og stormannen Nikolas, sønn til Sigurd Ranesson, som «hadde et rødt

skjold med forgylte nagler i og ei rand av stjerner omkring av Vilhjalmstype«. (Magnus Erlingssons saga). Nedenfor skal jeg si litt om hver av disse tre grupper.

(1) »På sølv bunn et utbøyd gull kors« ble ved krpr. res. 8.3.1956 godkjent som fylkesvåpen for *Nord-Trøndelag* under henvisning til tradisjonen fra Snorre, fordi Stiklestad der helgenkongen ble drept, ligger i fylket. Hallvard Trætteberg har behandlet skildringene hos Snorre av korsvåpnet i en avhandling: Våpen og segl for Nord-Trøndelag fylke, Nord-Trøndelag fylkestings forhandlinger 1956, sak. nr. 70. Der trekkes linjene til andre gull-sølv-kjennetegn med religiøs lysymbolikk.

Stiklestad ligger i *Verdal* kommune og ved kgl. res. 15.12.1972 ble kommunevåpnet godkjent med »på rød bunn et gull kors, utbøyd og tilspisset«. Blå skjold med forskjellige korsformer i gull og sølv har vi både i norske kommunale våpen (Rogaland, Krødsherad) og i utenlandske, så dette tema bør være uttømt i ny offentlig heraldikk. Røde kors og blå kors på sølv eller gull bunn er også velkjente i allerede eksisterende våpenskjold, flagg og andre kjennetegn.

(2) Magnus Berrføtts angivelige løvevåpen er behandlet av noen av de fremste norske historikere og heraldikere, slik *Odd Fjordholm* viser i artikkelen Om opphavet til det norske løvevåpen – En historiografisk framstilling, *Heraldisk Tidsskrift*, bd. 5, nr. 49–50, s. 31 ff. Det foreligger inngående drøftelser av spørsmålet om Magnus Berrføtts løvevåpen er en pålitelig, historisk beskrivelse eller om det er en anakronistisk tilbakeskrivning av senere norske kongers løvevåpen.

Jeg savner imidlertid en noe mer omfattende drøftelse av den historiske og litterære sammenheng som Snorre har satt våpenskjoldingen inn i. Hvorfor er løvevåpnet bare omtalt på det ene stedet i

Snorres innholdsrike verk? Hvorfor bare denne kongen og i denne situasjonen? Andre steder hos Snorre nevnes skarlagens-klær (kong Sigurd Syr og høvdingen Arnljot Gjelline), rød skjorte på konger (Magnus den gode og Magnus Berrføtt), rød kappe på Sigurd jarl og blå kjortel på kong Harald Hardråde. Er det noe Snorre vil uttrykke med å nevne dette løvevåpnet og som ikke er trukket ordentlig frem av heraldisk interesserte historikere og litteraturkyndige? Jeg håper diskusjonen om dette våpenbeskrivelsen vil fortsette!

(3) Skjoldet til *Nikolas* med nagler og stjerner mangler ennå en nærmere undersøkelse. Her foreligger en mengde spørsmål, dersom man anlegger heraldiske synsmåter på Snorres skildring. Det bør også undersøkes hva som kan ha vært Snorres kilde. Blant de mange spørsmålene er: hvor mange nagler og stjerner, nagler som skjoldbeslag eller våpenfigur, stjernenes tinktur, hva slags »rand« osv. Skjoldet er omtalt under hendelser i år 1176 – skal vi da oppfatte skjoldmerket som kjennetegn, bare en tilfeldig dekorasjon eller noe midt i mellom? Her adskilleg å fundere over...

Annet

Både kongers og stormenns *hjelmer* som er gylne eller gull-lagte, blir nevnt hos Snorre i flere av sagaene. Samtidig med de hvite skjold belagt med gullkors, omtaler Snorre at Hellig Olav »lot også tegne et hvitt kors med kritt i panna på alle hjelmene«.

Hos Snorre finner vi en rekke *fornavn* og *tilnavn* som er egnet til å bli symbolisert i våpenskjold; Olav Hvite, Ulv Raude, Raud, Ottar Svarte, Arnbjørn, Asbjørn, Bjørn, Gull-Harald, Hauk, Kalv, Kolbjørn, Odd, Orm, Ring, Stein, Ulv, Audun Raude, Bergtor Bukk, Bjørn Bukk, Halvdan Gulltann, Halvdan Hvitbein, Sigurd Hjort, Sigurd Hund,

Sigurd Ring, Sigurd Stork, Tore Hund, Torstein Oksefot, m.fl. Opprinnelsen til endel våpenfigurer antas å være navn og tilnavn av lignende art. I verket *Norske Sigiller fra Middelalderen* (Oslo 1899–1950) finner vi eksempler som (nr. 35) Orm Borgarssøn Kaffe med i skjold en skråbjelke belagt med en lindorm (ca. 1303), (nr. 59 og 65), Hauk Erlendsson som i skjold har en bjelke belagt med en sittende hauk (ca. 1310), (nr. 73) Torgeir Bjørnsson med bjørne(?)hode (ca. 1314), (nr. 85) Jon Falkener med bl.a. en falk (1315) osv.

Hvis vi skal bevege oss over mot enda mer fjerne tilknytningspunkter mellom Snorre og heraldikken, kunne vi trekke inn f.eks. hans gjengivelse av norrøn *mytologi* i *Ynglinge-sagaen* med Odins to ravner »som han hadde lært å tale, de fløy vidt ut over landene og sa ham mange tidender. Av alt dette ble han storlig vis«. Ravnene inngår i den danske kommunen *Vojens*

våpen fra 1953 og i andre kjennetegn. Man kunne også nevne »alskens ekkelt kryp« som »ormer og øgler, frosker og padder« fra Harald Hårfagres saga kap. 25, og de imaginære våpenskjold fra middelalderens våpenruller og malerier for djevelen, antikrist, demoner o.l. som har slike kryp som våpenfigurer.

Snorres sagaer har gitt inspirasjon til flere moderne våpen; *Islands* riksvåpen (1919) med skjold holdt av landvettene fra Olav Trygvasons saga, *Lillehammers* byvåpen (4.4.1898) med skiløpende birkebeiner som bærer et uhistorisk skjold, *Melhus'* kommunevåpen (8.11.1979) med den knestående Einar Tambarskjelve som holder buen, m.fl.

Jeg venter nå spent på å se om det er andre heraldisk interesserte som vil gi seg i kast med noe av emnet »Snorre og heraldikken« på en grundigere måte enn jeg hittil har hatt anledning til.

Kristne med kors skjold i kamp med vantro (persere) med paddeskjold. Et av bildene fra Heraklios-legenden om tilbake-erobringen av Kristi kors, på 1300 talls-antemensalet fra Nedstryn kirke i Sogn og Fjordane fylke (nå på Historisk Museum, Universitetet i Bergen). De mange heraldiske motiver på norske antemensaler er hittil ikke blitt undergitt noen samlet eller rent heraldisk analyse. Vil kunsthistorikerne avhjelpe denne mangel for oss mange interesserte? (Fotografi fra Historisk Museum, Universitetet i Bergen).

Hans Krag 1904-1984

Hans Krag døde hjemme på Lastad i Søgne 27. januar 1984. Døden kom brått, men ikke uventet. Han var 79 år og kreftene minket, ikke minst etter at hans hustru døde.

Han var født i Kristiania (Oslo) 24. desember 1904 som sønn av dikteren Thomas Krag. Hans mor var dansk. Etter merkantil utdannelse arbeidet han som forretningsmann i bank- trelast- og vinbranchen, likeledes kvegavl (Argentina). Videre startet han i 1932 sitt eget forlag Krag & Støle A/S. Han var også forlagskonsulent for Aschehougs Forlag, Oslo, et arbeide han stort sett kunne utføre i sitt hjem.

Med sin hustru og tre sønner var han først bosatt i Drøbak, inntil han i 1952 flyttet til Søgne i Vest-Agder.

Foruten et par skjønnlitterære arbeider skrev han artikler i danske og norske aviser.

Han var også en original oversetter, der han hadde en personlig og meget kresen evne i retning av å bevare originalens egenart. I første rekke er hans oversettelse av Lin Yu-tangs »Smilende livskunst« blitt kjent, videre hans oversettelse av Lobagolas biografi. Krag gav også et godt uttrykk for Thackeray's underfundige humor i »Boken om snobbene«.

Slektshistorien sto ham nær. Der kan nevnes »Angell, Claus Pedersen Angells slekt«, Slekten Krag fra Trøndelag i 1944 og Slekten Olsen fra Hvidsten; Fred. Olsens slekt.

Fra starten av Heraldisk Tidsskrift i 1960 og til sin død, var han med i redaksjonsutvalget i tidsskriftet. I årene frem til 1969 var han en flittig bidragsyter i HT. Der kan bl.a. nevnes Om Ludvig Holbergs Segl og Våben, Tømmermerker og Bomerker, Litt om Heraldiske Fisk.

Av interesse for dette tidsskriftets lesere er også hans ufullendte arbeide Norsk heraldisk mønstring fra Frederik IV's regjeringstid 1699-1730. Arbeidet ble startet i 1942 og han fortsatte med det til 1955. Han fikk registrert våpen tilhørende embetsmenn av siviladministrasjonen og rettsvesen og kom halvveis ut i rekken av geistlige embetsmenn. Videre fikk han registrert våpen tilhørende bønder i fogderiene Aker og Follo samt Nedre og Øvre Romerike.

Dessverre måtte han da avslutte arbeidet. Men personlig har jeg hatt glede av det som foreligger og jeg har der funnet løsningen på flere heraldiske problemer.

Han publiserte også Våben av utvalgte norske segl fra 1650-1700, utgitt i Drøbak 1950. Av dette har vi 4 blad i Videnskabselskabets bibliotek i Trondheim. Det viser tegninger av endel offiserers og sivile embetsmenns våpen.

Harald Nissen

Stockholms Sankt Erik är Sankt Olof!

Av *Ingrid Padel*

Stockholms vapenbild har under många århundraden haft ett Sankt Eriks-huvud som motiv. Det nuvarande vapnet tecknades på 1920-talet. Som förebild togs, som man då trodde, en Sankt Eriks-skulptur i Roslags-Bro kyrka i Uppland.

På 1950-talet gjordes en omvärdering av skulpturen. Den föreställer Sankt Olof och inte Sankt Erik. Det är alltså en bild av Sankt Olof, som stockholmarna ser, när de betraktar sitt vapen.

Hur helgonen identifieras

Hur kunde man ta fel på Sankt Erik och Sankt Olof? Det är ganska lättförklarligt, om man känner till hur de medeltida helgonskulpturerna identifieras efter sina kännetecken, eller attribut som det heter inom kyrkokonsten.

I målningar och skulpturer är helgonen framställda med två typiska attribut, det ena erinrar om någon händelse i helgonets liv, det andra syftar ofta på hur helgonet dödades. Sankt Olof brukar vara försedd med en yxa i ena handen. Sankt Erik har ibland ett svärd i ena handen, som syftar på hans dödsätt. Ofta håller han i en spira och ett riksäpple, som markerar att han var kung.

Många av de medeltida helgonskulpturerna är skadade. Händerna och vad de hållit i är försvunna. Då får man gissa vilket helgon som skulpturen föreställer. Ibland kan man få ledning av andra kännetecken t.ex. en krona på huvudet. Både Sankt Erik och Sankt Olof brukar framställas med en krona, eftersom de var kungar. Sankt Sigfrid och Sankt Eskil bär biskopsmössa, medan t.ex. Sankt Botvid, som var »en man av folket« för det mesta bär en rund mössa.

Helgonskulpturen i Roslags-Bro kyrka, som man trodde var Sankt Erik, saknade sina attribut. Men skulpturen påminde mycket om den vackra Sankt Eriksbilden, som finns på Uppsala domkapitels sigill från 1278. Där är helgonet framställt med riksäpplet i sin högra hand och spiran i den vänstra.

Sankt Eriks-skulpturen omvärderas

Redan på 1600-talet var meningarna delade om den vackra helgonskulpturen i Roslags-Bro kyrka. Föreställer den Sankt Erik eller Sankt Olof?

Fornforskaren och riksantikvarien Johan Hadorph (1630–1693) ansåg att skulpturen föreställde Sankt Erik. En annan fornforskare J. H. Rhezelius ansåg att den föreställde Sankt Olof.

Den slutliga omvärderingen av skulpturen skedde år 1959, då en hand hittades, som passade till skulpturen. Fyndet gjordes när golvet i en skrubbd bröts upp. Handen håller inte i något föremål, men konsthistoriker hävdar att handen snarare hållit i en yxa, som är Sankt Olofs attribut, än en spira som är Sankt Eriks kännetecken. Ytterligare en detalj som pekar mot att skulpturen är Sankt Olof är den så kallade underliggaren. Sankt Olof står ofta på sin baneman, så är han också framställd på denna skulptur.

Skulpturen i Roslags-Bro kyrka är en av de vackraste helgonskulpturerna i Sverige. Stockholms stad handlade i god tro, när det vackra ansiktet togs som förebild till vapnet. Två kopior av skulpturen finns i Stockholms stadshus. Den ena, som är av trä, står i Stora Kollegiesalen och är försedd med spira och riksäpple. Den andra skulpturen, som är i gips och

utan händer, står i ett rum ovanför Blå Hallen.

Vem var Sankt Erik?

Vem var egentligen Sankt Erik som först blev Sveriges skyddshelgon och sedan Stockholms? Sankt Erik var kung i Sverige en kort tid i mitten av 1100-talet. Han var son till en man som hette Jedvard och kallades alltså Erik Jedvardsson. Kung Erik var kristen. Tillsammans med biskop Henrik gjorde han ett korståg till Finland för att omvända finländarna till kristendomen.

År 1160, när kung Erik hade regerat i tio år, gjorde den danske prinsen Magnus anspråk på den svenska kronan. En dansk här skickades till Uppsala. Där stupade kung Erik efter en kort strid den 16 maj. Han fick så småningom sin grav i Uppsala domkyrka.

Redan på 1200-talet blev kung Erik erkänd som helgon. Han fick en egen festdag den 18 maj. Namnet Erik står alltså i den svenska almanackan detta datum. Han blev betraktad som Sveriges skyddshelgon och många vallfärdade till Uppsala domkyrka, där hans relikskrin finns.

Stockholms stadsvapens historia

Stockholms stadsvapen har en lång och intressant historia, som sträcker sig tillbaka till 1200-talet, då staden grundades. Stockholms äldsta sigill är från slutet av 1200-talet. Det visar två torn med tinnar (murkrona), som ligger vid vattnet. Omkring sigillet står »SIGILLUM CIVIUM DE STOCHUM«, Sigillet användes endast en kort tid, troligen beroende på den felaktiga inskriptionen.

Ett annat sigill började användas 1326. Det visar tre torn inom en mur samt ett portvalv. Framför portvalvet syns några kullerstenar. Detta sigill användes under medeltiden ända fram till början av 1600-talet men mycket sällan.

Sankt Olof i Roslags-Bro kyrka.

Det vanligaste sigillet var bilden med Sankt Erik, som tillkom redan år 1376. Bilden var ganska oförändrad under lång tid. Under 1500-talet och 1600-talet användes jämsides med Sankt Eriks-bilden ett sigill med en krona, kronsignetet.

Sankt Eriks-bilden »urartade« så småningom. Så här skriver registratören vid riksarkivet i Stockholm fil.lic. Ivar Simonsson i Stadskollegiets utlåtande 1922 angående Stockholms stads vapen och sigill:

»I äldre tider var man mycket noga med, att när ett nytt sigill skulle göras, sedan det gamla blivit utnött eller på andra sätt gjorts obrukbart, detta skulle i möjligaste måtto bliva likt det gamla, och det kan man ju väl förstå, då man därvid beaktade såväl den rättsliga innebörden i sigillet som känslan för tradition och stiltrohet. De ganska många äldre följdvarianterna av Sankt Eriks-sigillet och kronsignetet äro tydliga exempel härpå. Först med 1700-talet begynner den stil- och smaklöshet i fråga om återgivande av Sankt Eriksbilden, under vilken vi allt-

Stockholms vapen.

jämt leva, och som åstadkommit en mängd i hög grad misslyckade former».

Den nya vapenbilden skapas

Stadens olika förvaltningar använde olika Sankt Eriks-bilder. För att få fram en enhetlig vapenbild gav Stockholms stad år 1922 uppdrag åt konstnären Yngve Berg att i samråd med Ivar Simonsson komma med förslag till Sankt Eriksbild. Då fattades beslutet att »Sankt Eriks»-skulpturen i Roslags-Bro kyrka skulle tagas som förebild till vapenteckningen.

Förutom teckningen av Sankt Eriksbild gjorde Yngve Berg även nyteckningar av de gamla sigillen med murkronan och kronsignetet. Dessa skulle användas som stadens emblem i vissa dekorativa sammanhang. På teckningen av murkronan har texten ändrats till »SIGILLUM CIVITATIS STOCKHOLMENSIS».

När de nya vapenteckningarna blivit kungjorda så uppstod diskussion om murkronan eller Sankt Eriksbildens skulle vara det officiella vapnet. Sankt Eriksbildens segrade. Nya diskussioner uppstod 10 år senare, år 1932, när motivet för Stockholms flagga skulle bestämmas. Stadshusdelegerade föreslog först mur-

kronan, men även denna gång segrade Sankt Eriksbildens.

Murkronan är inte bortglömd. Den finns inhuggen i pelarna (jämte Sankt Erik) till viadukten vid Kungsgatan - Regeringsgatan i Stockholm. Och på ett frimärke »Stockholm 700 år» utgivet 1953, finns både murkronan och Sankt Erik.

Sankt Eriks årsbok, utgiven av Stockholms stadsmuseum, har under många år haft murkronan som vinjett på försättsbladet. (I årsboken för 1970 har den råkat publiceras upp och ner!) Sedan 1980 används i stället för murkronan det andra gamla sigillmotivet med de tre tornen som vinjett.

Det dröjde ända till den 19 maj 1934 innan Stockholms vapen officiellt fastställdes med den heraldiska beskrivningen: »I blått fält ett krönt Sankt Eriks-huvud av guld.»

Sankt Erik i blåsväder

På 1940-talet blossade en debatt upp, där Sankt Eriks identitet ifrågasattes. »Attentat mot Sankt Erik» och »Helge Erik i motvind» var rubriken på två understreckare i Svenska Dagbladet av Carl af Ugglas och Bengt Thordeman. En ingående analys gjordes av hur Sankt Erik »denne klene stackare» kunde bli Sveriges och Stockholms skyddshelgon.

Thordeman ifrågasatte om Stockholms stads gamla sigillbild med Sankt Erik verkligen visade helgonet. Det var troligare att bilden kom från de mynt som Albert av Mecklenburg präglade på 1370-talet. Redan tidigare hade mynten haft ett krönt huvud som motiv.

»Ursprungligen avsåg väl bilden att föreställa den regerande konungen, men i varje fall från och med 1200-talet hade den blivit en tom kliché.» Detta krönta huvud flyttades sedan till stadens sigill och blev senare dess vapen. För den heraldiskt intresserade Albert av Mecklen-

Kungsgats-pelaren med Sankt Erik.

Kungsgats-pelaren med murkronan.

burg var kungabilden förnämligare än det gamla sigillet med murkronan, som var ett mera vanligt stadsvapenmotiv.

Carl af Ugglas gör i sin artikel en utläggning om Sankt Eriks svaga ställning både som nationell och religiös symbol. »Hur skulle egentligen en sådan klen stackare haft kraften att redan på 1300-talet ockupera hedersplatsen i vapent för rikets första stad.« Sankt Eriks farligaste medtävlare var Sankt Olof, som var betydligt mera etablerad som helgon. Därom vittnar de otaliga bilder som finns av honom från tidig medeltid.

En annan medtävlare som Stockholms skyddshelgon var Sankt Botvid, Södermanlands apostel. Ivar Simonsson skrev i en artikel på 1920-talet att Sankt Botvid borde ha passat bättre som sigillbild för en köpstad som Stockholm: »Han hade själv varit köpman, som kristnats på en handelsresa till England och därefter ägnat sig åt missionärens kall. I socknarna söder om Stockholm var han född och hade sina fränder och sitt egentliga missionsfält. Hans lyckliga fiskafängen, varom hans legend talar, kunde ha syntts som ett gott omen för invånarna i en stad,

där fisket i strömmens vatten var en så betydande inkomstkälla, och där handeln med torkad fisk var en av de främsta näringarna. Och framför allt var hans martyrhistoria ju förknippad med de slaviska rövartågen in i Mälaren, vilka som bekant Birger Jarl enligt rimkrönikans ord gjorde slut på genom att anlägga Stockholm som ett lås för Mälarens sjö.»

Sankt Botvid blev inte symbol för Sveriges huvudstad. Men han blev motiv på vapnet för Botkyrka, en kommun söder om Stockholm. Men det är en annan historia.

Botkyrkas kommunvapen med Sankt Botvid.

Heraldica varia

Mysteriet uppklarat

Glädjande snabbt fick jag svar på den fråga om Sven Hedins sköldebrev, som jag ställde i HT nummer 48. I ett brev av den 12.10. skrev nämligen författaren till det kända verket *Heraldik i svenska författningar*, avdelningsdirektör Uno Lindgren, som följer:

„Jag kände personligen Hedin och hans systrar Alma och Emma och han har berättat för mig om vapnets tillkomst. Vid hemkomsten från den andra expeditionen i Asien 1902 belönades Hedin med bl.a. adelskap. Man hade ej haft möjlighet att dessförinnan resonera med honom om vapnet, varför adelsbrevet endast innehåller ett medgivande för Hedin 'att föra och bruka det vapen och sköldemärke, som VI på förslag af honom vilje särskildt i Näder fastställa'. I samråd med Hedin utförde sedan arkitekten Agi Lindegren 1903 på pergament en vapenteckning, som Hedin en dag tog med sig till konung Oscar II, vilken försåg den med påskriften 'Gillas Oscar'».

Detta borde jag *förstås* ha känt till, ty både själva historien och Agi Lindegrens teckning finns återgivna i Uno Lindgrens bok, som jag hade nöjet att recensera i Finsk Tidskrift år 1952, kort efter det den kommit ut. Trots att mer än trettio år gått sedan jag skrev recensionen och min gömska är förklarlig, rodnade jag lätt när jag läst Uno Lindgrens vänliga brev. Ty jag har dock konsulterat hans bok många gånger sedan jag skrev min recension.

I ett senare brev har Uno Lindgren ytterligare kompletterat sin berättelse som följer: »På grund av det av Hedin omnämnda skälet kunde man ej intaga vapenbeskrivningen i adelsdiplomets text och ej heller teckningen av vapnet. Den senare blev inbunden i ett särskilt diplom med endast den av konung Oscar gillade bilden av vapnet utan datum. Vapenbeskrivning saknas således. Under min tid som sekreterare hos den siste riksheraldikern,

friherre Harald Fleetwood 1949-1950 frågade jag vid ett tillfälle Hedin, huruvida ej vapendiplomet borde kompletteras med en av Konungen fastställd vapenbeskrivning men han ansåg, att det räckte med den av Oscar II gillade vapenteckningen».

Så är alltså detta mysterium uppklarat. Vi är alla avdelningsdirektör Lindgren skyldiga ett varmt tack för att han på detta sätt låtit oss veta hur det gick till när det sista adliga sköldebrevet i Sverige utfärdades.

Knut Pipping

Ärkebiskop Werkströms vapen

Till ny svensk ärkebiskop efter Olof Sundby har härnösandsbiskopen teol. dr Bertil Werkström utnämnts. I samband med hans installation, som ägde rum i Uppsala domkyrka den 3 september 1983, togs den nye ärkebiskopens ämbetsvapen i bruk.

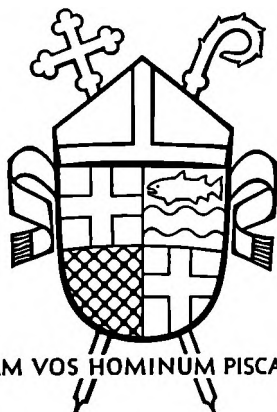
Som biskop i Härnösand (1975-83) nyttjade Werkström ett av framlidne stadsarkitekten H. Schlyter komponerat släktvapen, timbrerat med mitra och kräkla, jämte det vapen för Härnösands biskopsämbete, som avbildades i HT 35, 1977, s. 235. Släkten Werkström härstammar från Blekinge, där förfäderna på 1700-talet var bönder och fiskare. Släktvapnet är såväl talande som hänsyftande på valspråket »Jag skall göra eder till människofiskare», Jesu kallelseord till de första lärjungarna (Matt. 4:19) och kan blasoneras: *kvadrerad sköld; 1. och 4. i rött fält en fisk (lax) över en medelst vågskuror bildad, sänkt bjälke, båda av silver; 2. och 3. i fält av silver ett genomgående, rött fisknät.*

I ärkebiskopsvapnet har nu den werkströmska skölden förenats med Uppsala domkyrkas och stifts kors-sköld. Förutom den biskopliga mitran och kräkkan har en ärkebiskoplig kors-

stav tillfogats i timbreringen. Den här återgivna versionen av ämbetsvapnet visar sköldarna sida vid sida såsom ett alliansvapen.

Sättet att kombinera två vapensköldar till ett ämbetsvapen kan variera från fall till fall. Som det klassiska i nordeuropeisk kyrklig heraldik kan man betrakta bruket att *kvadrera* skölden mellan stiftets och biskopens eget vapen. Men eftersom den visuella klarheten bör vara rättesnöret i god heraldik, kan i vissa fall en annan kombination vara att förorda. Vissa sköldemärken kommer bättre till sin rätt genom exempelvis *klyvning* eller kanske *delning* av skölden. Utnyttjandet av bägge sköldarna såsom *alliansvapen* under gemensam timbrering har även gammal hävd. Bruket kan föras tillhaka ända till 1300-talet och fick i synnerhet i den kontinental heraldiken en stor utbredning under barockens tidevarv.

Vid de tillfällen en enda ämbetsköld är att föredraga, delar ärkebiskop Werkström upp sina sköldemärken på samma sätt som exempelvis ärkebiskop Eidem gjorde (se HT 35, 1977, s. 218), med olika vapenbilder i det andra och tredje fältet.

Liksom vid andra större kyrkliga högtidligheter flaggades vid ärkebiskopsinstallationen utanför Uppsala domkyrka - förutom den svenska nationalflaggan - med de båda kyrkliga flaggorna: med Svenska kyrkans (*i gult fält ett rött kors*, i korsmitten belagt med en gul krona) och ärkestiftets (*i rött fält ett gult kors*), vilka för Uppsala domkyrkas del anskaffades till den stora fredskongressen 1983 resp. till ärkebiskopsätets 800-årsjubileum 1964.

Bengt Olof Kälde

Kongres i Finland

Den 16. internationale kongres for genealogi og heraldik fandt sted i Helsingfors i dagene 16-21. august 1984. Der var samlet opimod 225 deltagere, heraf omkr. halvdelen fra Skandinavi- en - ca. 64 fra værtslandet, ca. 25 fra Sverige, ca. 10 fra Norge og ca. 11 fra Danmark - men i øvrigt fra alle Vesteuropas lande, samt Polen, DDR og Rumænien, fra Canada, USA, Mexico, Argentina og Sydafrika, ja helt fra New Zealand var en enkelt deltager kommet - og med et glimrende foredrag, om noget så specielt som »Maori Motifs in New Zealand Heraldry«.

Af foredrag var der i øvrigt opimod et halvt hundrede, hvoraf skandinaver tegnede sig for 21: danskere for to, nordmænd for tre, svenske for syv, og finnerne selv for ni. Sammen med kongressens øvrige foredrag vil de alle naturligvis blive trykt i kongresrapporten.

Kongressen åbnedes i Finlands Riddershus, højtideligt og indledt af medrivende trompetfanfarer, men samtidig i en atmosfære af stor hjertelighed. Her var også arrangeret en interessant udstilling af adelsdiplomer, de fleste fra perioden 1809-1917, da Finland var et storfyrstendømme i personalunion med Rusland. Endnu mere fængslende var måske de finske adelslægters våbenskjolde som prydede væggene i Riddersalen, en parade af gam-

melsvensk, svensk-finsk, russisk-finsk, finsk-finsk, baltisk og preussisk heraldik, med stærk fra det øvrige Tyskland, fra Frankrig, Nederlandene, Skotland og andre nationer, det hele et stykke farverigt og anskueligt finsk nationalhistorie.

Andre udstillinger var arrangeret bl.a. i Nationalarkivet - »Finsk genealogi og heraldik i dag«, en opvisning der overvældede, samtidig ved sit materiales fantasi og ved dets stramme, elegante form - i Militærmuseet, »Faner i de finske væbnede styrker siden 1917«, også den en stor oplevelse; i Postmuseet, »Heraldik på frimærker«; og i Åbo Akademi bibliotek, »Heraldisk litteratur med tilknytning til Finland«.

Kongresherolden Henrik Degerman med sin emblemsstav ved kongressens åbning på Finlands Riddarhus. I baggrunden, bag orkestret, ses nogle af de prægtigt udførte adelsvåbener, som festsalens vægge er prydet med.

Herudover havde kongresarrangørerne med generalsekretær *Tom C. Bergroth* i spidsen forberedt et stort og varieret program af receptioner (bl.a. på Helsingfors' rådhus), udfugter (en hel dag til Åbo med besøg i katedralen og på slottet og en superb lunch dér), besøg (på bl.a. Sveaborg fæstning i skærgården ud for Helsingfors) m.m., som gav stærke indtryk af finsk historie, den ældre såvel som vort eget århundredes, og af Finlands natur, kunst, arkitektur - og gastronomi.

Noget specielt for denne kongres var dels en økumenisk morgenandagt - græsk-katolsk, romersk-katolsk og protestantisk - om søndagen i den berømte Tempeliaukio kirke, der delvis er hugget ind i selve Helsingfors' grundsfjeld. Dels embedet som kongresherold, beklædt og udøvet af dén blandt kongresarrangørerne som bl.a. ved kongressens åbning og afslutning, og ved festbanketten, havde ansvaret for at ceremonierne blev annonceret og gennemført som ønsket. Ved kongressens afslutning overrakte kongresheroldens stav - beklædt med mørkt fløj og kronet af kongressens smukke mærke, et grankors - til *Antonio Pedro de Sá Alves Sameiro*, fra Portugal, repræsentant for næste kongres, i Lissabon 1986, sammen med et pergamentbrev, hvis latinske tekst blev læst op af organisationskomiteens formand, *Knut Pipping*. Det er meningen at denne kongresheroldsstav skal følge med fra kongres til kongres, en original og smuk tanke, som var helt i samsvar med hele den originale og smukke finske kongres i Helsingfors.

Endnu et højtideligt indslag ved kongressens afslutning var, at Gustaf von Numers Prisen for heraldisk kunst - oprettet til minde om den store finske heraldiker og heraldiske kunstner, der døde i 1978 (se HT nr. 46, side 286, 1982) - tildeltes de to fremragende heraldiske kunstnere *Carl-Alexander von Volborth* og von Numers' landsmand *Olof Eriksson*.

S. T. A.

Heraldisk Selskabs 25 års jubilæum

Den 27. maj 1984 havde Heraldisk Selskab bestået i 25 år. For at markere dette første jubilæum havde bestyrelsen allerede gennem et år forberedt udsendelsen af et festskrift, en udvidet udgave af Heraldisk Tidsskrifts årgang 1984 med vægtige bidrag fra så vidt muligt alle de skandinaviske lande samt hilsener i form af små artikler fra europæiske heraldikere. Takket være gavmildhed fra mange sider lykkedes det at få den 348 sider store jubilæumsbog udgivet som planlagt. Bogen blev den 19. november overrakt dronning Margrethe II af selskabets formand og redaktør.

Den 24. november blev udgivelsen og jubilæet markeret ved en reception i Rigsarkivets smukke »Harsdorffsal«, hvortil alle medlemmer var indbudt. Formanden, Knud Prange bød velkommen og gav som faghistoriker en vurdering af tidsskriftet, selskabets vigtigste manifestation, som han fandt er et af de ledigste af Skandinavien mange historiske tidsskrifter, og som set i en heraldisk sammenhæng fuldt ud lever op til selskabets position som verdens næststørste.

Dernæst blev den egentlige festtale holdt af Sven Tito Achen, selskabets tidligere formand og redaktør. Morsomt og levende opridsede han selskabets forhistorie, stiftelse og senere udvikling: fra et – senere to små danske selskaber på 20–30 medlemmer til vort nuværende store skandinaviske selskab på ca. 650 medlemmer, som har betydet en meget stor udbredelse af det almindelige kendskab til heraldikken.

Festlighedens kulmination var udnævnelsen af *Sven Tito Achen*, *Ole Rostock* og *Ernst Verwohlt* til æresmedlemmer motiveret af formanden. Alle tre har som medstiftere af selskabet inden for hver sit felt gennem de forløbne 25 år ydet en uvurderlig indsats i heraldikkens tjeneste. Ud over selve brevet på deres nye værdighed fik de tre æresmedlemmer overrakt en kunstnerisk smuk gengivelse af deres våbener udført af Sunil Saigal, selskabets kasserer, der hermed har demonstreret et overbevisende talent som heraldisk kunstner.

Herefter havde de ca. 60 fremmødte gæster mulighed for at få en forfriskning og for at se den til formålet af Nils G. Bartholdy arrangerede udstilling »Fyrstesegl fra nordisk middelalder i tegninger fra 1700-tallet«.

A. T.

Formanden udnævner Sven Tito Achen, Ernst Verwohlt og Ole Rostock til æresmedlemmer.

Heraldisk litteratur siden sidst

De røde faner

Henning Grelle: *Under de røde faner. En historie om arbejderbevægelsen*. Udgivet i anledning af Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkivs 75 års jubilæum 12. juni 1984, 216 sider overvældende illustreret i farver, Forlaget Fremad/ABA 1984, indb. Dkr. 350.

Som bogens undertitel angiver, er dette en bog om arbejderbevægelsen. Det er arbejderhistorie, især fagforenings- og organisationshistorie, fra o. 1870 til opimod vor egen tid. Bogen kunne også have heddet »Gennemkamp til sejr«, for den begynder med forbud og forfølgelser, og fører frem til Socialdemokratiets og arbejderbevægelsens dominerende position i landet i 1930'erne, under Thorvald Stauning, og senere. Det er interessant og delvis bevægende læsning, ikke mindst de uddrag af arbejderindringer og prøver på arbejdervisdom, som teksten er oplivet med.

Mere end halvdelen af bogens sider består af illustrationer: malerier, tegninger, politisk materiale, gamle fotografier fra arbejdslivet m.m., altsammen ypperligt reproduceret. Det gælder også gengivelsen af ca. 200 faner for fagforeninger og enkelte andre organisationer (sangforeninger, læseselskaber m.m.), de ældste fra o. 1872, den yngste vistnok fra 1976. Gennem hele arbejderbevægelsens historie har de røde faner været dens stærkeste og vigtigste symbol, og det er både malende og præcist, at Henning Grelle også har ladet dem vaje i værkets titel.

Indtil for nylig troede man, at de røde faner som en rent politisk, revolutionær tilkendegivelse først blev brugt under franske silkearbejderes opstand i Lyon 1834. Men nu har engelske historikere påvist, at allerede de oprørske matroser ved det store britiske flådemyteri i Spithead 1797 brugt røde flag som kendetegn og symbol for deres revolte. Under den Franske Revolution, fra 1789, brugtes den røde fane af begge sider, først af regeringen og Paris'

bystyre som tegn på undtagelsestilstand, fra 1792 derimod af oprørerne og pøbelen som et revolutions- og hævnflag. I begge disse tilfælde stod det for blodsudgydelse. I Danmark optrådte den røde fane offentligt vistnok første gang ved »slaget på Fælleden«, de københavnske arbejderes friluftsmøde på Nørre Fælled søndag 5. maj 1872, som blev splittet af politi og militær. I sin bog »Oldkirkens sindbilledsprog« fra 1889 skriver A. C. L. Grove-Rasmussen om symbolers magt: Nogle vil måske undre sig over, »at det ultrademokratiske regimenter, der for tiden råder i Frankrig, har set sig nødsaget til at forbyde udfoldelsen af den røde fane... Men den franske regering har gjort dyrekøbt erfaring, om at et sådant firkantet stykke rødt tøj, ved de forestillinger og tanker det fremkalder, ophidser sindene og ægger til oprør«. Grelle omtaler, at der i Frankrig, efter Februarrevolutionen i 1848, var bestræbelser i gang for at gøre den røde fane til landets nationalflag. Det er imidlertid i udpræget grad en *socialdemokratisk* historie han skriver. Han nævner ikke med et ord, at den røde fane i 1917 blev nationalflag for Rusland, og sidenhen for en række andre kommunistiske lande, Kina, Vietnam m.fl. - lige så lidt som nogen kommunistisk andel i »arbejderbevægelsen« nogetsteds i bogen så meget som strejfses.

I øvrigt er ikke *alle* bogens faner røde. Guld- og sølvarbejdere havde f.eks. en gul fane, og de grafiske fag, »sortekunstens« udøvere, delvis sorte faner. Der var også politiske grunde til at undgå den røde farve. Tobaksspinderne valgte 1895 med forsat en blå fane, for at virke »upolitisk«. Det samme gjorde gørtlerne 1898, skønt et mindretal anbefalede den røde farve, netop for at »bekende kulør«. Også Sadelmager- og Tapetsererfagforeningen i Århus havde en blå fane, men blev så ofte mødt med tilråbet »Der kommer de reaktionære«, at man gik over til rødt. Dansk Lokomotiv-

mands Forening og Dansk Politiforbund har Dannebrogspaner.

Det væsentligste ved (næsten) alle disse faner er naturligvis deres røde farve. Men derudover indeholder de alle motiver af beskrivende eller symbolsk karakter. I flere tilfælde er der endda tale om egentlig heraldik, rigsvåbenets løver eller købstadsvåbener, eller heraldiske elementer, skjold, skjoldholdere, kronen m.m., noget af det sikkert under påvirkning fra ældre lavspaner.

Men langt det meste er, hvad man kunne kalde arbejderheraldik. Det er dels naturalistiske optrin fra arbejdslivet: arbejdsmanden med sin trillebør, kusken med sine heste, mureren på sit stillads o.s.v. Dels arbejdets redskaber eller produkter – og det er noget af det bedste, i mange tilfælde distinkte og særprægede mærker: hammer, sav, brølæggerjomfru, skyttel, saks... eller tønne, kedel, skibsskrue, støvle, vandhane. Dels endelig det symbolske: to hænder i håndslag (solidaritet), fakkell (oplysning), opgående sol (bedre tider), bikube (flid, sammenhold), overflodshorn (velstand), jakobinerhue (demokrati) samt en mængde kranse og allegoriske skikkelser.

Et særligt studium værd er de kampråb eller mottoer, som også findes på næsten hver eneste fane. Det almindeligste er »Enighed gør stærk«, tæt fulgt af »Gør din pligt og krævdin ret«. Også populært er »Frihed, lighed og broderskab«, af en kvindelig fagforening fra århundredets begyndelse varieret til »Frihed, lighed og stemmeret«. En anden variation, fra 1976, er »Solidaritet, lighed og trivsel«, en flov udløber af den Franske Revolutions flammende devise. »Proletarer i alle lande, forener Eder« ses kun en eneste gang. Socialdemokratisk Ungdom har i 1932 »For sandhed og ret«, der lige så godt kunne have været valgsprog for en af de glücksborgske konger.

Et forhold som falder i øjnene er den overvældende betydning ved selve det *at have en fane*. Omtrent det første enhver nystiftet fagforening gør, er at påbegynde en indsamling til et fanefond, 5 eller 10 øre om ugen fra hvert medlem. Siden diskuteres fanens udformning, og hvem der skal fremstille den. Der kan gå mange år, før man har penge nok. I 1922 betalte Malernes Fagforening 2022 kr. for en fane, det var sikkert mere end en malers årsindtægt. Og så kom faneindvielsen, altid en stor

fest, med taler og sange. Ved en sådan ceremoni i Frederikshavn år 1900 var der ved en generalforsamling i forvejen valgt en fanebærer, en vicefanebærer og fire fanejunkere.

Når en bevægelse bekæmper det hidtidige regimes symboler, er det kun for at indføre sine egne. For mennesket kan ikke leve uden symboler.

S.T.A.

Hessens kommunale heraldik

Hans-Enno Korn: *Hessische Kreis- und Gemeindegewappen*. Schriften des hessischen Staatsarchivs Marburg. Marburg 1984. 44 sider, ill., delvis i farver. DM 8.-

Det lille hefte er kataloget til en udstilling i 1984 i anledning af den heraldiske kunstner Heinz Ritts 65 års fødselsdag.

Efter en indledning, der kort og klart opdriser heraldikkens historie og kommunalheraldikkens dilemma: segl omskabt til våben eller nykomponeret våben, går forfatteren over til at skildre udviklingen i Hessen. Indtil 1967 havde ca. 900 af delstaten Hessens 2500 kommuner eget våben. Efter en kommunalreform er der nu 426 kommuner, hvoraf ca. 400 er våbenførende. Som i Skandinavien har man kunnet konstatere en stærkt øget interesse for kommunal heraldik gennem de sidste 30 år.

Udviklingen har i denne periode i høj grad været præget af Heinz Ritt, som selv skildrer sin udvikling som heraldisk kunstner, der begyndte under opholdet på et krigsfangelazaret i Marburg 1945. Heinz Ritt har siden 1951 skabt ca. 1000 kreds-, by- og kommunevåbener foruden et tilsvarende antal private våbener.

Ritt er en særdeles habil tegner og opfindsom som våbenskaber. Motiverne står klart og smukt, mange naturligvis inspireret af Hessens rød-hvide løve. Man kan indvende, at våbenerne med deres helt ens skjoldform og skygning med diagonale streger virker lovlig skematisk. Måske er dette et bånd, der er blevet lagt på kunstneren. Hovedindtrykket er dog en enkel og prægnant heraldik, udformet ud fra samme grundholdning som vor tids skandinaviske kommunalheraldik.

Det har interesseret anmelderen, at Heinz Ritt signerer sine værker med en binderune for H.R.

A.T.

Danske i Padova

Gli stemmi dello Studio di Padova, under redaktion af Lucia Rossetti; ca. 24 × 35 cm, 774 sider, indbundet; Edizioni Lint, Via di Romagna 30, 34134 Trieste, 1983; pris: 190.000 lire = ca. 1.150,- Dkr.

Padova ligger i det nordøstlige Italien, ca. 35 km vest for Venezia. Byen er især kendt for sit universitet, fra 1222, et af Europas ældste. Her studerede talrige udlændinge, og ikke mindst efter Reformationen tilbragte også mange nordeuropæere et par studieår i Padova.

Omkring midten af 1500-tallet blev det skik blandt de studerende at lade deres våbenskjold opsætte på væggen, i gipsrelief, eller male i hvælvingerne i det studenterkollegium eller andet universitetshus hvor de hørte til. Dette resulterede, i løbet af de følgende ca. 140 år - skikken døde ud i slutningen af 1600-tallet - i hvad bogen selv kalder »Italiens allervigtigste heraldiske monument«: en samling, koncentreret i kun seks forskellige bygninger, på opimod 3050 våbenskjolde, næsten alle velbevarede, omkring halvdelen i farver, et fantastisk rigt og smukt, personalhistorisk, lærdomshistorisk og ikke mindst heraldisk overmåde betydningsfuldt studiemateriale. Fler-tallet af våbenerne er naturligt nok fra Norditalien, men hundreder og atter hundreder er fra det øvrige Europa, ikke mindst det protestantiske Nordeuropa, fra Baltikum, Sverige, Danmark, Skotland, England, Holland og Tyskland. Men også Polen, Ungarn, Østrig og Schweiz er rigt repræsenteret. Bortset, interessant nok, fra Spanien og Portugal, synes alle Europas lande at være med.

Alle våbener er præsenteret fem gange! I store panoramafotografier af f.eks. en hel væg, med op til hundrede våbener, eller mere. I en tilsvarende skematisk stregetegning, oftest med våbenmærket trukket op, med et nummer ved hvert våben. I et fotografisk nærbillede af hvert enkelt våben eller mindre gruppe, af ypperlig fotografisk kvalitet, og ca. halvdelen i farver. I et dertil svarende oversigts-skema, som gør det let at lokalisere det våben man søger. Og endelig i den tekst der ledsager hvert våben, i reglen på samme opslag, hvor indehaveren er identificeret, tavlens opsætning dateret, og våbenet blasoneret, inkl. sine

farver. Hertil knytter sig registre over våbenernes ejermænd og disses hjemsted (hvis det kendes). Det hele er forbillidligt overskueligt og problemløst at arbejde med. Redaktionelt er det blændende gjort.

Alt dette er naturligvis i sig selv værd at fordybe sig i. Men hvad der gør det store værk endnu mere interessant for danske læsere er de ca. 45 studerende fra Danmark som det omfatter, og at der blandt disse er adskillige, hvis våben ikke kendes andetsteds fra eller så tidligt som her. Muligvis er der endnu flere danske, men de studerendes navne er i reglen latiniseret og ikke altid lette at gennemskue, og ikke alle har oplyst deres hjemsted.

Rent heraldisk er der mindst interesse ved medlemmerne af den gamle adel: Otto Brahe 1601, Carl Ahlefeldt 1602, Jørgen Reedtz 1616, Daniel og Henrik Rantzau 1620 og 1622, Janus (?) Bille 1621, Otto Krag og Gabriel Laxmand 1634, Axel Valkendorf 1646, Nikolaj Güntelberg 1653, Georgius Due »de Haldkiaerd« 1654, Jørgen Skeel 1658, Chr. Beck 1661, Otto Bille 1664 og Knud Gyldestjerne 1673. De præsenterer alle det våben vi kender og venter.

En anden gruppe består af borgerlige, nogle ukendte (for anmelderen, i det mindste), andre måske kendte, men som ikke har spillet nogen stor rolle i historien: Anton Battus, fra Haderslev, 1606 (tre sparrer), Claudius Plum 1617 (arm med hjerte m.m.), Peter Lasson, fra Randers, 1635 (løve i halvmåne), Chr. Brun 1642 (skjold vandret delt, 1. bjørn, 2. fontæne), Ludvig Puchius, fra Ribe, 1644 (tre sværd i et hjerte), Mattias Foss 1653 (siddende ræv), Chr. Ostenfeld 1654 (to grene øverst i vandret delt skjold), Henrik von Møinichen 1655 (menneskehoved og krydsede knogler), Johannes Fleischer 1659 (halv løve over bølger), Werner Fries 1659 (hånd med vægt), Caspar Severin Hiort (liggende hjort, med skjoldholdende vildmand), Peter Schade 1666 (en skade), Filip Hacquart, fra København, 1677 (et træ m.m.), og dette er vistnok det sidste våben for en dansk studerende.

Af virkelig stor heraldisk interesse er den tredje gruppe, omfattende personer fra velkendte, lærde borgerlige familier, som i Danmark slet ikke vides at være våbenførende, eller hvis våben først kendes fra en senere dato.

Det ældste danske våben i værket, fra 1593,

tilhører Jonas Charisius (1571–1619), det er det kendte våbenmærke: en slange der snor sig om en søjle, som hans søn Peder blev adlet med i 1659. Om det i Danmark forekommer før dette år, ved jeg ikke. Adelsårbogen oplyser intet herom, og det samme gælder de øvrige, her nævnte adlede slægter. Niels Benzon (1609–74) lod sine våbenrelieffer, et af de almindelige og et meget større, opsætte i 1634 og igen i 1637, og Severin Benzon et af standardstørrelse i 1644. De viser alle det våben for slægten (von) Benzon »II«, der i Danmark vist først kendes fra adlingen 1717. Tre medlemmer af familien Fuiren, Henrik, Theodor og Thomas, alle i Padova 1642 og formodentlig brødre, fører alle et våben med et springende pattedyr, der ser ud som en ræv, men ved slægtens friherrepatent 1677, hvor dette våben indgår som midterskjold, kaldes dyret en væsel. Deres fader, Jørgen Fuiren, studerede i Padova o. 1610, men lod øjensynlig ingen våbenplade opsætte.

Brødrene Thomas og Rasmus Bartholin har plader fra 1642 og 1654 med samme våben som ved slægtens adling i 1731, opimod hundrede år efter dets første forekomst i Padova. Chr. og Rasmus Bording, 1609 og 1658, har et våben med en pelikan, Thomas Finck 1659 en sinke, Matthias Iacobaus, fra Ribe, 1595 og igen 1598, en hummer, Peter Resen 1653 et får med et blad i munden, og Willum Worm, søn af Ole Worm, 1656 og 1659, en oprejst løve og en cypres m.m.

Den tanke melder sig, at nogle af våbenerne måske er skabt i Padova? De danske studerende har ikke villet stå tilbage for de andre. Bartholins ørn i vandret delt skjolds øverste felt, Benzons skaktavlede sparre og Worms løve plus cypres kunne godt se ud til at være italiensk inspireret.

Det er nævnt ovenfor at enkelte våbener er større og flottere end de andre. Langt de fleste tavler og malede skjolde er udført efter en skabelon, varieret efter den bygning de sidder i eller den epoke hvor de er sat op. Men enkelte våbener hæver sig over de andre ved størrelse, udførelse, heraldisk tilbehør såsom skjoldholdere, eller ligefrem portrætbuster af de pågældende med tilhørende berømmende indskrifter. Det gælder f.eks. ovennævnte Caspar Severin Hiort, Niels Benzon og Peter Schade. En af de allerflotteste tilhører en svensker,

Gustav Adam Baner. I 1650 havde han ladet opsætte en af de gængse tavler med sit enkle våben, men da slægten i 1651 blev ophøjet i friherrelig stand, betalte han for en ny tavle, med det nye, friherrelige våben, firdelt, med midterskjold og tre hjelme samt våbenkappe, plus en buste af sig selv i en slags tempelgavl mellem søjler.

I øvrigt er der ikke mange svenske i værket. Foruden Gustav Adam Baner har jeg kun optalt Sten Bielke og Johannes Hallenus, begge 1622, og Jørgen Guldenstierna 1683.

S.T.A.

Der var danske om det runde bord

Michel Pastoureau: *Armorial des Chevaliers de la Table Ronde*, 136 sider med registre, tavler og ca. 35 illustrationer i sort/hvidt med henvend hundrede våbener; Le Léopard d'Or, 11 Rue du 4. Septembre, 75002 Paris; Paris 1983. Pris 180 F.

Trods god jordforbindelse og et koldt og klart hovede har Michel Pastoureau, som det turde være bekendt, en særlig forkærlighed for det fantastiske, det fiktive og det fabulerende i heraldikken. Det kan således ikke undre, at han – måske Frankrigs flittigste heraldiske forfatter – nu har præsteret en bog om kong Arthur og hans ridders våbenføring.

Ved en systematisk gennemgang af mere end hundrede manuskripter, våbenbøger og udgaver i europæiske og amerikanske biblioteker og arkiver har han først frasorteret de sene og dårlige kopier og udgaver og derefter opstillet den foreliggende komplette våbenbog næsten udelukkende baseret på materiale fra før år 1500.

I betragtning af, at der kun var 25 pladser omkring det berømte bord, vil det nok undre, at bogen registrerer ikke mindre end 178 riddere. Forklaringen er, at denne forsamling af de ypperste bestod i mere end tre generationer, og selv den tapreste ridders dage var talte. Vel var de helte, men udødelige var de ikke.

Der refereres ingen stolte bedrifter, blot genealogiske data – flere af ridderne var beslægtede, og deres slægtstavler gengives – våbenet blasoneres med hjelmtegn, skjoldholdere og riddersens devise (valgsprog). Men bag de

summeriske oplysninger aner man datidens idoler.

Vi husker Lancelot, Tristan, Perceval og måske enkelte andre fra film og nyere udgaver af Arthur-sagnene; men jeg tager næppe fejl ved at påstå, at ingen af læserne vidste, at det udsøgte selskab-omfattede Malaquin le Danois med valgsproget »Danois svys«, Rion roi saxon »de Danemark et d'Irlande« med valg-sproget »Trop mi tarde« og Forestier de Danemark med valgsproget »Av boys y a verdvre«.

Og hvad med Holger Danske? vil nogen måske spørge. Nej, han er ikke med. Han hører til en hel anden sagnkreds, den om Karl den Store.

Det ville ligne Pastoureau dårligt, hvis ikke bogen indeholdt statistiske plancher. Det er især tinkurfrekvenserne, der interesserer ham. Man bemærker, at metallet guld forekommer oftere i disse fantasi-våbener end i samtidens virkelige heraldik (55% mod 42%).

Denne opdigtede heraldik er naturligvis kopieret efter virkeligheden. Overraskende er det imidlertid – i hvert fald for mig – at digtningen også påvirkede tiden, og det i en sådan grad, at man ved flere hoffer legede »ridderne af det runde bord« og afholdt fester med turneringer, hvor deltagerne heraldisk var udklædt og udrustet som sagnhelte.

Om det er sådanne fester eller sagnene selv, der har inspireret kunstnere til at dekorere manuskripterne med pragtfulde illustrationer af kampscener, kan næppe afgøres.

Ud over illuminerede håndskrifter af sagnene havde man fra midten af 1400-tallet på grundlag bl.a. af våbenbeskrivelser i digtningen også lavet regulære våbenbøger over persongaleriet. Det er fantasi, ja, men med forbløffende få variationer. Måske kan man deraf slutte, at de eksisterende våbenbøger må være afskrifter efter endnu ældre tabtgæede fortegnelser? Lancelots våben, sølv med tre røde skrånede hjørner, omtales f. ex. i sagnene så tidligt som i begyndelsen af 1200-tallet.

Her, hvor vi kender de våbenførendes navne, familieforhold, karakteregenskaber og bedrifter, skulle der i nogle tilfælde være mulighed for at få et indblik i, hvad der har ført til valget af våbenfigur, hjelmtægn og deviser og at studere våbeners differentiering i middelalderen. Pastoureau er klar over det, men han har ikke taget udfordringen op i bogen. Det

skal først analyseres nærmere. Det får vente til en ny bog, som faktisk er på trapperne.

Ser vi bort fra E. Sandox, *Tourneys in the Arthurian Tradition*, i *Speculum* vol. XIX, 1944, der er fyldt med fejl og misforståelser, så skal vi vist helt tilbage til 1581 for at finde emnet behandlet i den trykte heraldiske litteratur. Nævnte år udsendte Hiérome de Bara i Lyon, *Le Blason des Armoiries*. En snes sider er helliget ridderne af det runde bord. Teksten er middelmådig, men de ledsagende våbengengivelser i træsnit er ikke uden en vis charme. Jeg nævner dette, fordi bogen fornylig er genudgivet i reprint-udgave (adr: Jean de Bonnot, 7 fg Saint-Honoré, 75392 Paris, Cedex 08. Pris: 165 F + 9 F i Frankrig).

Med utrolig flid og møje, enorm viden og indsigt har Michel Pastoureau fået bragt pindelig orden i geledderne af de ædle riddere, hvis lige vi næppe nogensinde får at se i denne verden.

Haxt. -

Ridderhumanisme

Carla Bozzolo og Hélène Loyau: *La cour amoureuse dite de Charles VI. Etude et édition critique des sources manuscrites. Armoiries et notices biographiques*, bind 1 af en påtænkt trebinds udgave, 194 sider + en farveplanche, 21 x 30 cm, Le Léopard d'Or, 11 rue du 4. Septembre, 75002 Paris, 1982, pris: 290 Frcs + 30 i porto.

I slutningen af 1300-tallet sværmede man ved det franske hof for de »gamle« ridderidealer, som man mente at kende dem fra 1100- og 1200-tallets Provence, især ridderlivets mere amoureuse sider, den smægtende troubadourlyrik, tilbedelse af kvinden, dyrkelse af den »rene« kærlighed, o.s.v. De ledende personer var dronningen, Elisabeth, eller på datidens fransk Isabeau, af Bayern, og hertug Filip den Dristige af Burgund, og i året 1400 dannede de et regelret »selskab« med udførlige statutter: formålsparagraf, embedsmænd, mødeforskrifter m.m., hvis medlemmer skulle dyrke og udvikle disse ridderligt platoniske kærlighedsideal. Efter kongen, Karl 6. (1380-1422), fik selskabet tillagt navnet »Karl 6.s kærlighedshof«, men betegnelsen er misvisende. Kongen var vistnok ikke særligt interesseret i hele sagen og i øvrigt periodevis sindssyg.

Fra sin romantiske og ridderlyriske begyn-

delse ændrede selskabet imidlertid hurtigt karakter, i retning af en almen humanisme. Man læste op af nyere litteratur på moders-målet, man forelagde oversættelser af de antikke klassikere, man diskuterede videnskab og filosofi, man drøftede tidens nye tanker, endog i retning af »det politiske«, o.s.v. Og hvad der måske var endnu mere overraskende: også selve selskabets medlemmer blev hurtigt anderledes. Ved siden af de fyrstelige stiftere og personer af den gamle højadel, åbnedes selskabet for nyadlede, for rige borgere, for lærde personer fra universitetet, for unge administratorer fra kancellierne, for litterater og kunstnere, simpelt hen for enhver der kunne bidrage med noget inden for de humanistiske interesser man dyrkede. Selskabet eksisterede til henimod 1440 og havde i sin levetid i alt omkring 900 medlemmer.

Nu kommer vi til heraldikken. Fra forskellige tidspunkter inden for perioden 1400-1440 og den nærmeste tid derefter er bevaret i alt seks fortegnelser over selskabets medlemmer, og i alle disse er medlemmernes våbener gengivet eller beskrevet. Det er værkets formål, ved at datere, jævnføre og samarbejde disse seks fortegnelser, at etablere en sammenhængende, komplet liste over samtlige medlemmer, herunder at identificere listens ukendte personer. Bogens første 40 sider består i en minutøs gennemgang af de seks manuskripter, deres håndskrift, ortografi, tegnekunst o.s.v. lige til papirets vandmærker. De sidste ca. 140 sider præsenterer derefter de første 300 af selskabets medlemmer, næsten alle identificerede (navn, årstal, afstamning og social placering, karriere, eventuelle besiddelser m.m.), og næsten alle med deres våben aftegnet - i en gracios og nydelig, tidstypisk streg af *Françoise Granges* - og blasoneret.

Våbenerne er gengivet uden hjelm, men enkelte af dem inden for en blomsterkrans af stor ynde og skønhed, og her er de så, næsten 300 forskellige våbenskjolde, de kongelige og fyrstelige, med deres elegante og subtile bruserer, højadelen, den jævne adel, de borgerlige, de lærde, de gamle våbener, de nye... Det er en meget smuk og interessant samling, som enhver heraldiker vil have glæde og udbytte af at kikke nærmere på. En enkelt ting er påfaldende: farvereglen, heraldikkens hellige farveregel, er brudt adskillige gange, man ser

f.eks. en blå bjælke i rødt felt, og flere lignende. Bindet slutter med et personregister.

S. T.A.

»De prægtige Thotter«

Åke Thott: *Åtten Thott under medeltiden*. Lund 1983. 208 s., ill. SKr. 160,-.

Ved midten af 1400-tallet var Skandinaviens mægtigste adelsslægt uden sammenligning slægten Thott. Den danske rigsråd og lensmand på Varberg Axel Pedersen, selv en højt betroet og indflydelsesrig personlighed under kong Erik af Pommern, havde i to ægteskaber ni sønner og tre døtre. Af de berømte Axel sønner var Peter rigsråd, Oluf rigsråd, rigsmarsk og rigsadmiral samt lensmand på Gotland, Åke rigsråd og lensmand på Varberg, Erik rigsråd, svensk rigsforsøger og rigshovmester samt lensmand over det meste af Finland, Ivar rigsråd og lensmand på Gotland, Filip rigsråd og Laurens rigsråd og lensmand over de finske len efter broderen Erik. I 1442 havde de indgået den aftale, at de skulle holde sammen under alle forhold. Det lykkedes også, selv om det for en skånsk slægt med gods både i Danmark og i Sverige ikke kunne undgås, at en eller flere brødre i den urolige unionstid sluttede op om en svensk konge eller rigsforsøger og andre om den danske konge. De havde bemærkelsesværdigt held til at gennemføre deres politiske planer og samtidig øge deres egen magt og rigdom. Men det gik hurtigt tilbage for Axel sønnernes efterslægt. Først i antal - i næste led var der kun fire mænd - og senere også økonomisk; om den sidste mandlige ætling ved man, at han i 1674 levede i stor gæld og fattigdom. Slægtens nuværende medlemmer nedstammer fra en anden gren, Næs-linien, der er særdeles livskraftig, idet der alene i det sidste tiår er født 12, som bærer navnet.

Om dette og meget mere kan man læse i den bog, som friherre Åke Thott har skrevet og udgivet i anledning af slægtens 700-års jubilæum i 1983. Efter at have afvist en række sagnagtige skikkelser fra 1000-1100-tallet fastslår Åke Thott, at slægtens stamfader er ridderen Thord Ågesen Thott, der nævnes 1283-1301. Hans segl fra 1288 er den første gengivelse af slægtens smukke og enkle våben: kvadreret i rødt og guld. Åke Thott har et lille

afsnit om heraldikken og reglerne for dens anvendelse, men indlader sig ikke på at forklare opkomsten af det thottske våben, hvad der nok heller ikke lader sig gøre. Til gengæld er der i bogen afbildet et stort antal segl, der viser Thott-våbenet, overvejende hentet fra Petersen og Thiset: Danske adelige sigiller. Man kunne have ønsket, at disse afbildninger måske havde været færre, men i stedet af bedre kvalitet, nogle er utroligt uskarpe. Dette gælder også den indledende farveillustration, der viser det bekendte Gavnø-portræt af Ivar Axelsen; det er synd, at der ikke til en kostbar farveplanché er benyttet et bedre forlæg.

Bogen er noget usædvanligt bygget op som skiftevis oversigter over righistorien og stamtavler over slægtens medlemmer i hver af de fire perioder, Åke Thott har inddelt det behandlede tidsrum i. I betragtning af slægtens engagement i rigernes politiske historie, ikke mindst i unionstiden, er det klart, at man ikke kommer uden om en skildring af den almindelige historie. Spørgsmålet er blot, om det er den rigtige måde, det er gjort på. Særlig afsnittet om Ivar Axelsen indeholder gentagelser af politiske begivenheder omtalt i den oversigtlige del. Det var utvivlsomt blevet en mere levende bog, hvis omtalen af de enkelte Thott'ers politiske indsats i højere grad var inkorporeret i en sammenhængende skildring, og stamtavledelen indskrænket til et bilagsafsnit. Men opgaven er vanskelig, og forfatteren har sikkert overvejet alle foreliggende muligheder.

Under alle omstændigheder har vi fået en nyttig bog om en af de uradelsslægter, der kom til at spille en central rolle i de nordiske rigers historie i middelalderen. Det er ikke nogen specielt heraldisk bog, men den indeholder en del henvisninger til heraldiske forhold og har en lang række illustrationer, ikke blot segl, men også gravsten, kalkmalerier og malede stamtræer. Man savner dog de tre cirkulære ihukommelsestavler, med smukt malede Thott-våbener der findes i Visby og på Rosenholm.

A. T.

Flere symboler

Manfred Lurker (red.): *Wörterbuch der Symbolik. - Zweite, erweiterte Auflage*, 816 sider, ingen illustrationer, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1983. Pris indb.: DM 34,00.

Første udgave af dette værk, fra 1979, utvivlsomt et af de bedste af vor tids leksika over visuelle symboler, blev omtalt i *Heraldisk Tidsskrift* nr. 45, marts 1982, side 244. Nu foreligger en 2. udgave, som er udvidet med over 100 sider, svarende til omkr. 250 stikord. De ca. 1260 artikler som er overtaget fra 1. udgave er delvis ajourført, det gælder især deres litteraturhenvisninger. Desværre er 1. udgavens register over »symboler, attributter og motiver« udeladt i 2. udgaven.

De ca. 250 nye artikler omhandler næsten udelukkende konkrete symbolforeteelser såsom: abe, aks, akeleje, alter, ametyst, anker, bold, bjørn, bi, blod, brød o.s.v., og man kunne spørge sig, hvordan i alverden en bog om symboler - altså 1. udgaven - overhovedet kunne undlade at behandle så centrale billeder og begreber. Det hænger sammen med værkets opbygning. Dets 1. udgave behandlede principielt kun symbolgrupper - retssymboler, dødsymboler, lægesymboler, romerske symboler, kristne symboler o.s.v. - men havde ikke de enkelte symboler som opslagsord. Man kan kalde det inkonsekvent, at 2. udgave nu bryder dette princip, men det gør unægtelig bogen meget mere brugbar. Det gælder ikke mindst for heraldikere, der jo oftest vil være interesseret netop i den symbolik, der kan indeholdes i f.eks. skjoldfigurer som ørn og økse, æble og æsel, bog og brønd, sværd og svin, lygte og lynstråle o.s.v.

Næsten alle de nye artikler er skrevet af bogens redaktør Manfred Lurker, som er både en af de mest vidende og mest produktive af vor tids symbolskribenter, det hele udfærdiget i en koncentreret, oplysningsmættet form, uden overflødige ord. Både hvad det billedlige og det litterære angår er han særdeles vel funderet, og han kommer også ind på symbolske handlinger og eksotisk symbolik. Over for den psykoanalytiske fortolkning væbner han sig med sund forsigtighed.

Et par steder synes man nok at den besked Lurker giver, er ret nødtørftig - f.eks. under Elefant og Enhjørning, men for det meste er han oplysningsrig, og selv en erfaren symbollæser kan lære adskilligt, det gjaldt for mit vedkommende f.eks. i artikler om Hesteskoen, om Pentagrammet, og om Rosen. De utilstrækkeligheder og andre småfejl som *Wörterbuch der Symbolik* måtte indeholde er kun skøn-

heldspletter. Som helhed er det trods sin kortfattedhed et overmåde grundigt og oplysende værk, som kan anbefales til enhver der er interesseret i billedlige symboler, herunder i hundredvis af de figurer som optræder i heraldikken.

S.T.A.

Tysk bibliografi

Eckart Henning & Gabriele Jochums: *Bibliographie zur Heraldik. Schrifttum Deutschlands und Österreichs bis 1980*, 570 sider, Böhlau Verlag, Köln og Wien 1984, pris: indb. DM 154.

Fra slutningen af 1600-tallet og gennem de følgende tre århundreder har en lang række tyske heraldikere og andre interesserede - i den her omtalte bogs første afsnit opregnes 62 - udarbejdet og publiceret fortegnelser over hvad der findes på tryk om tysk heraldik. Ikke mange af dem sigtede dog på hele det tyske sprogområde eller bare på hele Tyskland. De fleste af bibliografierne omfattede kun en del af området (f.eks. Hessen eller Saarland), eller en kortere periode, eller en speciel heraldisk kategori (f.eks. slægtsvåbener). Den største af disse tidligere bibliografier var Egon von Berchems fra 1937. Den var anlagt som »universel« og var på 432 sider.

Det er dette store, men uensartede materiale, som Eckart Henning og Gabriele Jochums har samlet og samarbejdet, og tillige suppleret og kompletteret, til det foreliggende værk. Men samtidig har de også strammet og udeladt. Den rent bibliografiske del af deres bog fylder således 408 sider, hvilket er mindre end Berchems ovennævnte forgænger.

»Bibliographie zur Heraldik« omfatter litteratur på tysk (og undtagelsesvis på latin og fransk) om tysk og østrigsk heraldik publiceret i Tyskland og Østrig (men ikke i Schweiz eller andre lande). Tysksproget litteratur om ikke-tysk heraldik er ikke medtaget, lige så lidt som litteratur om tysk heraldik på et fremmed sprog. Ved »litteratur« forstås stort set kun selvstændige publikationer og større tidskrifts- eller leksikon-artikler. Korte tidskrifts-artikler (en side eller mindre) notitser, avisartikler samt anmeldelser, uanset hvor, er ikke medtaget. Alt dette er der gjort rede for i indledningen, som dog er noget knudret og ikke særlig klar.

Begrebet »heraldik« defineres i snævraste

forstand. Litteratur om flag og faner, sigillo-grafi, bomærker, mønter og medaljer, ordener og symbolik er udeladt. Om symbolik foreligger allerede en trebinds bibliografi, og om de øvrige nævnte emner er det vist meningen, at der senere skal udsendes selvstændige bibliografier.

Som man ser, er der mange begrænsninger. På adskillige områder indeholder Henning & Jochums' bibliografi betydeligt færre numre end flere af dens forgængere. Når den alligevel er et overmåde brugbart, nyttigt og værdifuldt værk, skyldes det dels, at den omfatter *hele* det tyske område og *hele* den epoke der kan være tale om, dels, og navnlig, at den er opbygget på en måde, som gør det let at finde hvad man søger blandt bibliografis ca. 7500 numre.

I Berchems bibliografi, eksempelvis, kan man kun finde frem, hvis man kender forfatterens navn. Hele bogen, alle godt 400 sider, udgør én sammenhængende alfabetisk liste. Hos Henning & Jochums er materialet opdelt *systematisk*, f.eks.: Heraldik i almindelighed, Heraldikkens historie, Heraldiske figurer, Våbenret, Anvendt heraldik, Statslig heraldik, Kommunal heraldik, Familievåbener o.s.v., med talrige undergrupper og undergrupper undergrupper. Inden for hver gruppering er numrene ordnet alfabetisk, enten efter forfatter eller efter emnet (slægter, kommuner o.s.v.). Det hele er overskueligt og let at arbejde med.

Hertil tre registre: et over forfattere, et over emner, og et over steder og personer. Er man interesseret i en bestemt forfatter, f.eks. *Nils G. Bartholdy*, finder man ham i forfatterregistret. Er man interesseret i et emne, f.eks. *den tyske ørn*, henvises man til hovedstedet med 93 bøger og artikler herom samt 21 andre numre, hvor ørnen er behandlet i anden sammenhæng. Er man interesseret i en persons våben, f.eks. *Martin Luthers*, er der fire henvisninger, hvoraf en omfatter 10 artikler.

Det bør nævnes, at værkets typografi og typografiske opbygning er forbilledlig enkel og klar, særskilt vigtigt i en opslagsbog af denne art.

S.T.A.

Møntmestre

Tor Flensmarck: *Skånska mynt och deras mästare*. Ultima Thule bokförlag. Kristiansstad, Ön-

nestad 1984. 128 sider, ill. SKr. 40,- (for abonnenter på tidsskriftet »Saxo»: 30,-).

Vort skånske medlem Tor Flensmarck har sat en imponerende historisk-heraldisk aktivitet i gang ved oprettelsen af forlaget Ultima Thule, der i år begynder udgivelsen af et nyt tidsskrift »Saxo«, om skånsk historie, arkæologi, genealogi, bomærker og heraldik m.m. og desuden manifesterer sig med enkeltudgivelser inden for samme emnekreds. I den ene af de to hidtil udkomne, om møntslagningen i Skåne gennem hele middelalderen fortæller Flensmarck om denne for staten så centrale virksomhed, hvis betydning i historiens forløb nok er overset af de fleste. Det er klart, at rigets indre og ydre historie afspejles i møntslagningens kvalitet; gode og dårlige tider kan aflæses i møntens lodighed, men her påvises det også, hvilken reel politisk magt, møntherren - der i Lund gennem flere hundrede år var identisk med ærkebisen - sad inde med, og det sandsynliggøres, at møntmesteren oftest var - ikke nogen almindelig håndværker, men en standsperson, der hentedes blandt fribårne.

Det hele begynde med, at Knud den Store o. 1020 anlagde et møntværksted i Lund, drevet af engelske møntmestre og stempelsmede. Man kender deres navne, for de signerede mønterne, der i øvrigt bar kongens, møntherrens portræt og navn. Fra midten af 1200-tallet skifter mønterne imidlertid karakter. Teksten forsvinder, det samme gælder de kongelige og ærkebiskoppelige symboler, og i stedet optræder nogle andre symboler, af hvilke korset og Sankt Laurentii rist (Lunds skytshelgen) umiddelbart kan fortolkes, mens andre (ankre, pentagrammer, stjerner og seks-greuede kors m.m.) kan forekomme meningsløse. Enkelte har bomærkekarakter. Et sådant forbinder Flensmarck med en vis Pether Motæsmith, der nævnes 1348 og eventuelt kunne være identisk med en Pether Oleffson, hvis slægtskabsforhold er kendt, og som blev stamfader til slægten Graa, behandlet af Flensmarck i Heraldisk Tidsskrift nr. 49-50, s. 280 f. Hele konstruktionen forekommer meget løs. Hvad der især må vække skepsis, er antagelsen af, at en figur, der er hovedmotivet på en mønt, skulle være møntmesterens (bo)mærke. Hvis et sådant motiv ikke repræsenterer møntherren, må man nok antage, at det er

ren dekoration eller eventuelt et religiøst symbol.

I 14-1500-tallet er Flensmarck på sikrere grund. Vi hører om den farverige møntmesterslægt Comhaer og om Christian I's indflydelsesrige møntmester, foged og tolder Henrik Dringenberg, der også var guldsmed. Sidste kapitel foregår i Malmø, og den centrale skikkelse er her den almægtige Jørgen Kock, den sidste skånske møntmester, byens borgmester, der kunne tillade sig at spille kongsemner, hansestæder og den oldenborgske greve ud mod hinanden i grevefejden og slippe godt fra det. Jørgen Kock er solidt placeret i Øresundspatriciatet, selv adlet og svoger til Helsingør-slægterne van Nuland, Baden, Lilliefeld og Rosenvinge. En slægtskredstavle viser såvel våbener som bomærker, omend anmelderen savner bomærker for de to sidstnævnte slægter. Bogen er skrevet i en levende stil, der dog undertiden kan blive lidt for morsom, f.eks. i beskrivelsen af mordet på Knud den Hellige. Alt i alt en forfriskende bog med mange nye teorier især på det genealogiske område. A.T.

Franske studier

Cahiers d'héraldique IV, Mélanges héraldiques, 158 sider + 28 billedplancher, 21 x 30 cm, Le Léopard d'Or, 11 rue du 4-Septembre, 75002 Paris, 1983, pris: 290 Frcs + 30 i porto.

I 1974 begyndte *Commission française pour l'étude de l'héraldique* at udsende en serie *cahiers*, »hæfter« eller »årbøger« (om end, efterhånden, med et par år mellem hver), med heraldiske artikler eller andet heraldisk materiale, især vedr. middelalderen. Bind 1 og 2 omtales i Heraldisk Tidsskrift nr. 34, side 205-07, oktober 1976. Siden er bind 3 udkommet, de tre første hæfter er udsolgt, og nu foreligger bind 4.

To af bindets artikler tager udgangspunkt i »Navarra-våbenbogen«, der stammer fra årene 1368-75 og indeholder omkring 1500 franske, flamske og engelske våbener. Originalen er ganske vist gået tabt, men der eksisterer flere kopier som ikke er meget yngre. *Martine Fabre* præsenterer, identificerer og kommenterer Navarra-armorierens våbener fra Bretagne, ca. 148, og *Michel Popoff* gør det samme for våbenerne fra Picardiet, ca. 127. Det hele er særdeles grundigt og samvittighedsfuldt, med

noter, heraldisk register og statistik, person-register m.m.

Michel Pastoureau har en kort, men tungtvejende artikel om noget så væsentligt som »heraldikkens opståen«, i dette tilfælde en påvisning af hvorledes nogle af den franske heraldiks allerførste manifestationer bygger på endnu ældre segl- eller møntbilleder. Artiklen kan også, stort set ligegyldende, læses i »Genealogica & heraldica«, rapporten fra den Heraldiske Kongres i København 1980.

Hervé Pinoteau mobiliserer sin fabelagtige viden, skarpsindighed og omhu – den egentlige tekst fylder 11 sider, noterne 12, forskellige bilag 11, og illustrationene 5 sider – for at datere et våbenprydet skrin på Louvre-museet

og kommer til et så præcist resultat som sommeren 1236. Og *Jacques Peyron* præsenterer en spanskpåvirket våbenfrise i et hus fra 1300-tallet i byen Béziers, i det sydligste Frankrig.

Endelig slutter seriens redaktør *Jean-Bernard de Vauvre* med to afsnit, et om nogle middelalderlige ligsten i en lille by i Bourgogne, et andet om våbenet for en familie Saint-Aubin, også i Bourgogne.

Bortset fra Michel Pastoureau om »heraldikkens opståen«, som i høj grad har generel interesse, er det hele altså meget fransk. Men det kan man jo hverken undre sig eller beklage sig over.

S. T. A.

Arvid Berghman Prisen

Arvid Berghman var en velhavende svensk forsikringsmand, der samtidig var en verdenskendt heraldiker (se Heraldisk Tidsskrift nr. 4, side 171 og 181, 1961). Ved sin død i 1961 testamenterede han sin kostbare heraldiske bogsamling til Kungl. Biblioteket i Stockholm (se HT nr. 11, side 31, 1965) og en del af sin formue til »Arvid Berghmans Heraldiska Stiftelse«, hvis opgave bl.a. er, ca. hvert andet år, at uddele *Arvid Berghman Prisen* for en heraldisk indsats eller en heraldisk publikation af særlig betydning.

Afgørelsen træffes af bestyrelsen for det Internationale Akademi for Heraldik, *l'Académie Internationale d'Héraldique*, efter indstilling af Stiftelsens styrelse. For året 1984 blev prisen tildelt den danske heraldiker *Sven Tito Achen* for hans »samlade insatser inom heraldikens område«, blandt hvis seneste manifestationer kan nævnes bogen »Danmarks kommunevåbener samt Grønlands og Færøernes«, udsendt på Forlaget Komma i 1982.

Overrækkelsen af prisen – en smuk sølvplade ca. 6 x 10 cm, med bl.a. en indskrift og Arvid Berghmans våben – fandt sted i august 1984 i Bernadottebiblioteket på Stockholms Slot i overværelse af en række notabiliteter, efter indledende taler af Arvid Berghman Stiftelsens sekretær, slottsbibliotekarie Adam Heymowski og den svenske riksbibliotekarie Lars Tynell.

S. T. A.

Heraldiske konsulenter

I Holland har en kreds af personer oprettet en organisation, hvis opgave er at rådgive og vejlede provinser, marsklandsområder (»polders«), kommuner og privatpersoner i heraldiske og vexillologiske anliggender. Organisationen er anerkendt af provinsen Groningens kulturdepartement, og dens officielle navn er *Consulentschap voor de heraldiek in de provincie Groningen*. Interesserede kan henvende sig til organisationens sekretær med det danskklingende navn *Ir. Anders Daas*, Hobbemaweg, 11, 9761 HL. Eelde, Holland.

S. T. A.

Heraldikkens kilder

Det internationale heraldiske akademi og det belgiske rigsarkiv arrangerer i fællesskab et internationalt heraldisk kollokvium om emnet *Heraldikkens kilder i Vesteuropa* i Bruxelles fra den 6. til den 10. maj 1985.

Programmet kan fås ved henvendelse til Crédit Communal de Belgique, Département Culturel, Boulevard Pachéco 44, 1000 Bruxelles.

A. T.

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af Societas Heraldica Scandinavica, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 125 eller hvad der svarer hertil. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Indbetaling sker bekvemtest gennem dansk postgiro 6 11 23 74, Societas Heraldica Scandinavica. c/o stud. jur. Sunil Saigal, Kongsager 5, 2620 Albertslund, Danmark. Ved indbetaling på postkontor bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr. og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Numrene 1, 2, 3, 5, 9, 13, 16, 20, 27, 29 og 35 er udgået. Alle øvrige numre kan stadig fås. Priserne er som følger, excl. porto: Til og med nr. 30, pr. stk. Dkr. 10. - Fra og med nr. 31, pr. stk. Dkr. 35. - Fra og med nr. 34, pr. stk. Dkr. 40. - Fra og med nr. 38, pr. stk. Dkr. 50. - Fra og med nr. 43, pr. stk. Dkr. 62,50. - Nr. 49-50 (jubileumsskriftet) Dkr. 296. Heraldiske Studier nr. 1 Knud Prange: Våbenanetavlen Dkr. 37,50 (excl. porto).

Redaktør:

Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 København F.

Redaktionsudvalg:

Redaktør Sven Tito Achen, Trondhjems-gade 4, 2. sal, 2100 København Ø.
Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, 4000 Roskilde, Danmark.
Konstnären Karl-Gustav Hedberg, Hoplaksvägen 12 B 30, Helsingfors 33, Finland.
Førstebibliotekar Harald Nissen, Dalen hageby 54, 7000 Trondheim, Norge.
Greve Erik Spens, Berguddsvägen 5, 182 33 Danderyd, Sverige.
Amtsdirektør, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Redaktør Sven Tito Achen, Trondhjems-gade 4, 2. sal, 2100 København Ø.
Advokat Hans Cappelen, Kirkegaten 5, Postboks 858 Sentrum, Oslo 1.
Major O. H. M. baron Haxthausen, »La Cerisaie«, 35 Traverse Baret,
13100 Aix-en-Provence, Frankrig.
Konstnären Bengt Olof Kälde, Vaksalagatan 27, 753 31 Uppsala, Sverige.
Førstebibliotekar Harald Nissen, Dalen hageby 54, 7000 Trondheim, Norge.
Ingrid Padel, Stökhagsvägen 148, 145 50 Norsborg, Sverige.
Professor Knut Pipping, Fägränd 41, 20 540 Åbo, Finland.

Heraldisk Selskabs styrelse:

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K.
Advokat Hans Cappelen, Kirkegaten 5, Postboks 858 Sentrum, Oslo 1.
Solvregistrator Ole Villumsen Kroeg, Det kgl. Sølvkammer, Christiansborg Slot, Prins Jørgens
Gård 1, 1218 København K.
Universitetslektor, mag. art. Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj, Danmark
(formand).
Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark, (sekretær).
Stud. jur. Sunil Saigal, Kongsager 5, 2620 Albertslund, Danmark (kasserer).
Hovrättsrådet Bo Tennberg, Skolhusgatan 38 A 12, 65120 Vasa 12, Finland.
Ambassadør, professor Bo Johnson Theutenberg, Karlavägen 115, 115 26 Stockholm.
Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 København F.